

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MİLLİ BURJUVAZİ YARATILMA SÜRECİNDE
VARLIK VERGİSİNİN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
DENİZ ERGEÇ**

**Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Erişah ARICAN**

İSTANBUL,2005

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	2
Giriş.....	4

I.BÖLÜM: Osmanlı İmparatorluğu'nda Milli İktisat Düşüncesi'nin Oluşması

1.Meşrutiyet Sonrası Liberal Politikalar.....	6
1.1Balkan Savaşı Ve Birinci Dünya Savaşı Döneminde Milli İktisat Politikaları.....	9
2.Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikaları Ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabaları.....	12
2.1 1923-1929 Dönemi (Milli Ekonomiyi Yaratmaya Yönelik Politikalar)	13
2.2 1929-1939 Dönemi (Milli Ekonomiyi Yaratmaya Yönelik Politikalar)	17
2.3Devletçilik Döneminde Yabancı Sermayeye Bakış.....	21
2.4 Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ekonomisinde Almanya'nın Etkisi Ve Sonuçları.....	24

II.BÖLÜM: 2.Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri ve Varlık Vergisinin Ortaya Çıkış Süreci

1.Savaş Yılları Ve Türkiye Ekonomisi.....	26
2. Varlık Vergisi'nin Ortaya Çıkış Döneminde Ekonomik Yapı.....	30
3.Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması.....	34

III.Bölüm: Varlık Vergisi'nin Tahsili ve Ekonomik Sonuçları

1 Varlık Vergisinin Tahsili.....	39
2 Varlık Vergisi'nin Kısa Vadede Ekonomik Sonuçları.....	44
3 Varlık Vergisi'nin Uzun Vadeli Ekonomik Sonuçları.....	47
4 Varlık Vergisi'nin Günümüze Yansımaları	50
Sonuç.....	54
Ekler.....	57
Tablolar.....	63
Kaynakça.....	64

GİRİŞ

1942 yılı sonlarında yürürlüğe giren ve kısa bir süre uygulamada kalan Varlık Vergisi, Cumhuriyet Dönemi iktisat politikaları içinde üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Varlık Vergisi'ne ilişkin temel tartışma noktası, uygulamanın ekonomik açıdan doğru olup olmamasından çok, verginin taşıdığı iddia edilen içerikti.

Varlık Vergisi, 19 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edildi. Varlık Vergisi'nin resmi gerekçesi hızlı fiyat artışını durdurmak ve tedavüldeki paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekti. Varlık Vergisi'nin yürürlüğe girdiği süreç, 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği şartlar dolayısıyla olağan üstü bir süreçti. Bu nedenle benzerleri dünyanın bir çok ülkesinde görülen Varlık Vergisi'ni de, olağan üstü bir vergi olarak değerlendirmek gerekir.

2. Dünya Savaşı'n da henüz bağımsızlığını kazanmış olan Türkiye Cumhuriyeti, askeri olarak savaşa katılmadıysa da, ekonomik olarak savaştan büyük ölçüde etkilendi. 1930'lardan beri sağlanan fiyat istikrarı, büyük bir hızla bozuldu. 1938-1943 yılları arasında fiyatlar genel düzeyi yaklaşık 6 kat arttı.

Fiyat artışları ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklar nedeniyle mal kıtlığı, bunun sonucunda da karaborsacılık ve vurgunculuk arttı. Varlık Vergisi'nin görünürdeki amacı bu süreçte karaborsacılık ve vurgunculukla büyük bir gelir elde eden kesimleri vergilendirmektir. Bu yönüyle aynı süreçte örneği, Avrupa ülkelerinde uygulanan vergilerden büyük farklılık göstermiyordu.

Varlık Vergisi'nin üzerinde hala tartışılan bir konu olmasının nedeni ve aynı süreçte dünyanın bir çok ülkesinde uygulanan olağan üstü vergilerden farkı, verginin uygulama biçimiydi. Resmi olarak açıklanan amacı olağan üstü kazançları vergilendirmek olmasına rağmen mükelleflerin tespitinde bu dönemde elde edilen kazançlardan öncelikli olarak, mükelleflerin Müslüman ve Türk olup olmamasına bakıldı.

2. Dünya Savaşı sürecinde artan karaborsa ve vurgunculuğun etkisiyle ticaretin büyük kısmını elde tutan azınlıklara karşı genel bir toplumsal tepki oluşmuştu. Oluşan bu toplumsal tepkinin yardımıyla Varlık Vergisi olağan üstü kazançları vergilendirmekten öte bir sonuç verip, ekonominin millileşmesini sağlamıştır.

Ekonominin millileştirilmesi amacı yeni kurulan cumhuriyetin temel amaçlarından biri olmakla beraber, tarihsel gelişimi cumhuriyet öncesine dayanır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreci hızlandıkça ve içerde yaşayan azınlıklarla yaşanan sorunlar arttıkça, yaşanan millet olma süreci ekonomik alanda da milli ekonomiye denk düşmüştür.

1940'ların başından itibaren uygulanan ekonomik politikalarla ve sonrasında gerçekleşen 6-7 Eylül olayları ile birlikte değerlendirildiğinde, Varlık Vergisi'nin cumhuriyetin kuruluşu ile hedeflenen ve ulusal devletin mutlak gereği olarak görülen "milli burjuvazi"nin oluşturulma sürecinin en önemli basamağı olduğu görülür.

Milli ekonomi ve Milli Burjuva oluşturmaya yönelik politikaların en radikal uygulandığı dönemlerde, hatta Kurtuluş Savaşı dönemlerinde, hakim sınıfların asla batıdan ve kapitalist sistemden kopuk ya da güncel deyişle içe dönük kapalı bir ekonomi hedefleri olmadı.

Bu çalışmada Varlık Vergisi'nin milli ekonomi ve milli burjuvazi hedefindeki rolü incelenirken, bu hedefin de tarihsel gelişimini aktarmak amaçlanmıştır. Bu tarihsel gelişimin aktarılmasında ki hedef yaratılmak istenen milli burjuvazinin ve milli ekonominin yapısını ortaya koymaktır.

Bu amacın yapısını ortaya koymada ki temel anahtar ise Varlık Vergisi sonrasında, kısmen millileşen ekonominin takip eden süreçte oluşan yapısıdır. 1940'ların ikinci yarısında uygulanan ekonomik politikalar, dışa açılma ve liberalleşen ticaret önemli bir gösterge kabul edilebilir.

I. Bölüm : Osmanlı İmparatorluğunda Milli İktisat Düşüncesinin Oluşumu

1.Meşrutiyet Sonrası Liberal Politikalar

Osmanlı İmparatorluğunda milli iktisat düşüncesi iktisadi zorunluluklardan öte, var olan duruma bir tepki olarak ortaya çıktı. Hem siyasi olarak hem de ekonomik olarak dış güçlerin bir mücadele alanı haline gelen Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle cumhuriyete sadece dış borç değil travmalarda miras bıraktığı söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğun’ da iktisadi sistemle ilgili tartışmalar 2. Meşrutiyetle birlikte başlamıştır. 2. Meşrutiyet’in ilanında siyasal alanda rol oynayan “özgürlük” talebi siyasal yapıyı etkilediği gibi iktisat alanında da karşılığını bulmuştur. Bu süreçle birlikte Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa ekonomik serbestiyet kavramının ortaya çıkışı görülür.

2. Meşrutiyet’in ilk yıllarında bireyciliğin en güçlü savunucusu, Prens Sabahaddin ve “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet”çi grubunun yanı sıra, Mehmed Cavid Bey ve dergisi Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası’ydı.

Uzun yıllar maliye nazırlığında yapan ve “klasik iktisat öğretisini benimseyen, yapıtlarında 19.yy liberalizminin görüşlerini yansıtan Cavid Bey, insanoğlunun üretimde, ilişkilerinde iktisat ilkelerini harfiyen uygulayarak kişisel çıkarını bir an gözden ırak tutmaması gerektiğini savunuyordu. Buna göre toplumsal refah kişisel çıkar gözeten bireylerin, çabalarıyla yükselir, “menfaat-i şahsiye” insanlara mutluluk yolunu açardı. Bu nedenle bireycilik her zaman toplumculuktan üstündü...Bireycilikten kaynaklanan liberal toplumda insan, sözleşme özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, başkasının özgürlüğüyle sınırlı olmak koşuluyla hareket özgürlüğü, kısaca her türlü özgürlüğü bulacaktı. Sosyalist toplumda ise dışardan bir tarafından itilip çekilen kullanılan bir kuklaya benzerdi” (Toprak, 1995: 35)

Meşrutiyet sonrasında Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuasında aralarında Cavid Bey'in de olduğu kurucuların ortaklaşa kaleme aldıkları Mukaddime ve Program başlıklı yazıda tamamen serbest ve engellerden arındırılmış bir uluslar arası ticareti desteklediklerini yazmışlardı. Kısaca dönemin liberalleri için siyasal hürriyetin yanında ekonomik hürriyet de şarttı.

Dönemin aydınları kaynağını klasik iktisattan alan, tam dışa açık ve serbest ekonominin, çözülme sürecindeki imparatorluk için yegane reçete olduğunu söylüyorlardı. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonominin dışa açılma süreci gerçek anlamıyla 1838 Ticaret Anlaşması ile başladığı kabul edilebilir.. 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret Sözleşmesi ile Osmanlı hükümeti yed-i vahit ve benzeri uygulamadaki tekeli kaldırılmayı üstleniyor, Osmanlı ülkelerinde iş yapan yabancıları, malların imparatorluk içindeki hareketinden alınan oktruva ve bütün diğer resim, harç ve benzeri ödemelerinden bağışlıyordu. Yabancılar ithalatın değeri üstünden %5 ve ihracatın değeri üstünden %12 oranında gümrük resmi ödeyecekti. Bu oranlar ancak sözleşmeye taraf olanların karşılıklı anlaşması ile değiştirilebilecekti. Osmanlı hükümeti birkaç yıl içinde Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ile benzer sözleşmeler yaparak ekonomisini sadece İngiltere'ye değil bütün Avrupa'ya açık bir Pazar haline getirdi. Bu süreç ile kamunun (Osmanlı Hükümetinin) ekonomi üzerindeki rolü karar alıcı düzeyinde bile ortadan kalkıyordu.

Osmanlı'nın dışa açılma süreci ile birlikte yeterli sermaye birikimini sahip olmayan Osmanlı ekonomisi gümrükler aracılığıyla korumasını da kaybetti ve zaten ilkel düzeyde olan yerli üretim tamamen yabancıların eline geçti. Gümrükler üzerindeki hakimiyetin ortadan kalkmasından sonra ekonominin yabancıların eline geçmesine karşı önlem olarak 1830 ve 1840'larda İstanbul ve çevresinde devlet tarafından kurulan 160 fabrikanın çoğu devlet fonlarına rağmen ithalatın yarattığı rekabete dayanamayarak kapandı.

Yapılan ticaret anlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu dönemin Avrupa ülkelerine göre çok daha liberal bir dış ticaret rejimine sahip olmuştu. Avrupa Ülkelerinde dış ticarete bir çok kısıtlamaya gidilmekteydi. "İngiltere 1846'ya kadar ülkeye tahıl ithalatını yasaklamış, Fransa pamuk ipliği ve bez dokuma gibi

maddelere uzun bir süre kapılarını kapamıştı. Benzer bir kısıtlama ve yasaklama politikasını Alman siyasi birliği öncesi “Zollverein” uygulamıştı. Avusturya’nın 1833’te yürürlüğe giren tarifesinde 69 kalem mal ithalatı yasak mallar listesine girmişti. Rusya’da ise 1833’de 300’ü aşkın malın ülkeye getirilmesi yasaklanmıştı. 19. yüzyılın son çeyreğinde Büyük Buhran’la birlikte koruyucu dış ticaret politikası tüm Avrupa ülkelerini sarmış, ithal gümrükleri yaraşırcasına yükseltilmişti.”
(Tezel, 2002: 39)

Osmanlı İmparatorluğu’nun böylesine dışa açık bir dış ticaret politikası izlemesi Osmanlı-Avrupa ticaretinde doğal olarak büyük bir artışa neden oldu. Osmanlı Avrupa ticaretinin toplam değeri 1783’deki 4.4 milyon sterlinden 1850’lerin başında 18 milyon sterline ve 1911’de 70 milyon sterline yükseldi. Osmanlı İmparatorluğu’nda ki siyasi etkisinin de rolü ile Osmanlı dış ticaretinde en büyük yeri İngiltere aldı. Ancak dış ticaretteki bu artışın esas kaynağı ithalattı. Örneğin İngiltere’den yapılan ithalatın değeri 1836 yılında 3.7 milyon sterlinden 1852 yılında 8.5 milyon sterline yükselirken, aynı dönemde İngiltere’ye yapılan ihracat ancak 1 milyon sterlinden 2.3 milyon sterline çıkmıştı. Böylece Osmanlı ekonomisi kronik bir dış ticaret açığı veren bir hale gelmişti. Bu açığı kapatmak içinde yegane önlem önceleri altın-gümüş ihracatı 1850’li yıllardan itibaren ise giderek artan dış borçlanmadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan bu liberalleşerek kalkınma düşü önce Balkan Savaşı sonrasında 1. Dünya Savaşı’nda yaşanan olaylarla birlikte bir süre için rafa kalktı. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte “milli iktisat” kavramı gündeme geldi. Savaşla birlikte Osmanlı dış bağlantılarını büyük ölçüde kaybetti. Dış ticaretinde büyük rolü olan ülkelerle savaşla birlikte karşı karşıya geldi. Savaş öncesi ortalama 15 milyonu besin maddesi, 30 milyonu sınai mal olmak üzere yılda 45 milyon Osmanlı liralık ithalatının 1915 yılında %3’ünü bile gerçekleştirmedi. Bu durum doğal olarak ülke olanaklarıyla yetinmek zorunluluğunu ortaya çıkardı.

1.1 Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı Döneminde Milli İktisat Politikaları

Balkan Savaşı, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanlar açısından bir anlamda “iktisadi bir uyanış” olarak nitelenebilir. Savaş sırasında yaşananlar, kaybedilen topraklar, Osmanlı toplumunda Müslümanlarla gayrimüslümler arasındaki uyumu dahası beraber yaşama isteğini yok etti.

2.Meşrutiyet sonrası çözüm olarak görülen Osmanlılık kavramı önce Balkan Savaşı, arkasından da birinci dünya savaşı ile geçerliliğini yitirdi. Balkan Savaşı'nın bu denli büyük bir etki yaratmasının nedeni, savaşın bir Avrupa devleti ile değil kısa süre öncesine kadar Osmanlı'nın parçası olan halklarla yapılmasıydı. Osmanlı Müslümanları, kısa bir süre önce aynı devlet çatısı altında yaşadıkları halklarla karşı karşıya geldi.

Bu durum doğal olarak Osmanlı'nın iç yapısını da etkiledi. Balkan Savaşının hemen ertesinde Osmanlı topraklarında yaşayan tüccarlara karşı bir boykot başladı.“Boykotun nedeni Osmanlıda yaşayan Rumların balkan savaşında Yunanistan'ı maddi olarak desteklemesiydi. Boykot kampanyasına göre, Osmanlı topraklarında ticaret Rumların elindeydi. Böylece “zavallı, şaşkın ve gafil Müslümanlar” kendi elleriyle, Yunanistan'ın topu tüfeğini, zırhlısını finanse ediyordu. Böylece boykot kısa sürede etkisini gösterdi. Müslüman esnafın, tüccarın işyerlerini adreslerini içeren listeler yayınlandı. Müslümanlara ticarete atılmaları için çağrıda bulunuldu. İstanbul'da kısa sürede 500'e yakın Müslüman dükkanı açıldı.” (Toprak, 1995: 41)

Birinci Dünya savaşının başlamasıyla birlikte milli iktisat politikalarını uygulamak için koşullar daha uygun hale geldi. Balkan savaşının getirdiği siyasal ve toplumsal etkilerin ardından gelen Birinci Dünya Savaşı ile birlikte “milli sermaye” ihtiyacı iyice belirginleşti. Savaşla birlikte düşman devletlere ait bazı stratejik işletmelere el kondu, bir kısmının ise hisseleri hükümet tarafından satın alındı.Bazı demiryolları ve limanların işletme hakları hükümetçe satın alındı.

Ulaşımın millileştirilmesi milli ekonomiyi kurma çabaları açısından çok önemli bir adımdı. Limanların millileştirilmesi ile Osmanlı Devleti kabotaj hakkını

tekrar elde etmiş oldu. Dönemin Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Nesimi Bey bu karardan hükümetin beklentisini açıkça dile getirmişti. “Şimdiye kadar bizde ticaret-i bahriye yok gibiydi. Bunun da sebeplerinden en mühimi ecnebi ticaret vapurlarının sahillerimiz limanlarında uğramak ve oralarda tabi oldukları tekalif itibariyle kendi memleketlerinden ve hatta birkaç sene evveline gelinceye kadar bizzat Osmanlı gemilerinden ziyade haiz-i rüçhan olmaları idi. Tabi bu şeriat altında yeni ve milli şirketlerin teşkili ve onlarla rekabet imkanı yoktu. İşte biz bunu düşünerek tanzim eylediğimiz bir kanun layihasıyla bundan sonra küçük ve büyük kabotajı azami bir zaman tayin olunarak o müddet zarfında ve milli şirketlerin teşkiliyle seyr ü sefer ihtiyacı temin edilebileceği hükümet tarafından takdir edilmek suretiyle tedricen yalnız Osmanlı gemilerine hasr edeceğiz. Bu milli seyr-i sefain şirketlerine karşı yapılacak himayenin birinci adımıdır. İleride başka memleketlerde olduğu gibi onları sair suretle mükafat ve imtiyazata da nail etmek isteriz.” (Tezel, 2002: 54)

Demiryollarının millileştirilmesi sayesinde, yaratılmak istenen burjuva sınıfı için hükümete önemli bir olanak sağladı. Hükümetin ticareti yönlendirme şansı ve olanağı bu sayede artmış oldu. Savaş yıllarında “Anadolu’dan İstanbul’a hububat sevki, en karlı faaliyet olarak ortaya çıktı. Savaş sevkıyatında tıkanan demiryolu şebekesinde buğday nakli için vagon tahsisi elde edebilen tüccar, İstanbul’a getirdiği gıda maddelerini spekülatif karlarla pazarlama imkanı buldu. İttihatçılar bir yandan karaborsa ile mücadele eder görünürken , bir yandan da kendilerine yakın grupların nemalandığı bir ilken birikimin de gelişmesine yol açtılar benzer bir birikim, piyasa için üretim yapan zengin çiftçi katlarında da gözlemlendi. Savaş yıllarında ‘Ey Türk Zengin o’l diye başlıklar atan büyük gazeteler ve ‘Harbi umumiye sırasında Türk’ü iktisaden yükseltmek ,mutavasıt bir burjuvazi ihşa etmek’ hedefini savunan Yusuf Akçura gibi etkili yazarların görüşleri, bu birikim biçiminin sadece nesnel zorunluluklardan doğmadığını, aynı zamanda bilinçli olarak istenmiş olduğunu gösteren dolaylı kanıtlardır.” (Toprak, 1995: 56)

Bütün bu milli ekonomi-milli burjuvazi yaratma çabalarına karşın ekonomi yabancı sermayeye tamamen kapanmamıştı. Milli ekonominin ortaya çıkışında tepkisel nedenlerin önemli rol oynamasının yanında büyük yatırımlar için gerekli sermayenin eksikliği(henüz yeni filizlenmeye başlamış ve spekülatif kazanç

kaynaklı Osmanlı zenginini bu tip yatırımlara yönlendirmek mümkün değildi) tamamen içe kapalı bir ekonominin oluşmasını engelledi.

İktisadi düşünce alanında Milli İktisat düşüncesinin teorik altyapısı Alman İktisatçılarından yapılan tercümelemlerle oluşmuştu. Düşünce alanında klasik iktisatçıların yerini Alman iktisatçıları alırken, yabancı sermayede de –daha ihtiyatlı olarak da olsa- Alman sermayesi rol almaya başlıyordu. Ancak bu sefer yabancı sermaye geçmişin aksine mali ve ticari girişimlere değil madencilik ve sanayi alanına yönlendirilmek isteniyordu. Ancak savaş koşulları ve savaş sonrası gelişmeler “yeni yabancı” sermayenin beklentileri karşılmasına engel oldu.

2 Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikaları Ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabaları

Cumhuriyetin kuruluş sürecini, işgal güçlerine karşı yapılan kurtuluş savaşı kadar “eskiye” karşı verilen hatta bir anlamda iç savaş olarak nitelenebilecek bir mücadele oluşturdu. Verilen mücadele bir burjuva ihtilali olarak nitelenecekse bu özelliği içinde yaşanan bu mücadele kazandırdı. Ancak yeni devletin kuruluşu nasıl nitelenirse nitelensin, genç cumhuriyet bir çok alanda yaktığı devletin mirasçısı, ve mücadele ettiği dış güçlerin müttefiki olmaya aday oldu.

Kuruluş sürecinde içinde verilen mücadele sonunda Osmanlı imparatorluğu yıkıldı ve yönetici sınıfının önemli bir kısmı tasfiye edildi. Yeni bir siyasal yapı kuruldu. Siyasal yapıdaki bu köklü değişime değişim karşın uygulanan iktisat politikaları önceki dönemin önemli ölçüde devamı oldu. 1908’de başlayan ve takip eden süreçte gittikçe güçlenen milli iktisadi oluşturma ve bunun için temel koşul olarak görülen milli burjuvazinin yaratılması hedefi, temel hedef olarak Cumhuriyet’e miras kaldı.

İçte yaşanan bu kısmi kopuşa göre, dışarı karşı yaşanan kopuş hem daha az hem de kısa süreli oldu. Her ne kadar kurtuluş savaşı sürecinde dışta Sovyetlerle yakınlaşma, içinde de TKP’ nin kurulması gibi savaş koşullarının getirdiği bazı olgular görülse de kurulan yeni devletin hakim sınıfı kesinlikle anti-kapitalist değildi ve kapitalist sistemden kopuşu hedeflemiyordu. Sadece Osmanlı İmparatorluğu’nu sömürge haline getiren sistemle ilişkilerin yeniden düzenlenmesi hedefleniyordu.

İlişkilerin yeniden düzenlenmesinde temel hedeflerin biri de, uluslararası sistemle ilişkiden içinde oluşmaya başlayan ve güçlenmesi hedeflenen milli burjuvazinin de pay almasıydı. 1920’ler de başlayan bu süreç ileriki yıllarda milli burjuvazi güçlendikçe ve uluslararası konjonktür izin verdikçe daha radikal biçimde uygulandı. Bu radikalleşme dönemlerinin ürünleri olan Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları gibi olayların anlaşılması için ekonomik yapının ve hedeflerin 1920’lerden başlayarak incelenmesi gerekir.

2.1 1923-1929 Dönemi (Milli ekonomiyi yaratmaya yönelik politikalar)

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte iktisadi açıdan Osmanlıdan iki önemli sorun devralınmıştı: Dış borçlar ve gümrükler. Lozan görüşmelerinde karara bağlanan bu iki konu uzun yıllar iktisat politikaları açısından ayak bağı oldu.

Lozan'da borçlarla ilgili yapılan uzun görüşmelerin sonucunda anlaşılan esaslara göre, Türkiye 1912 öncesindeki Osmanlı borçlarının %62,54'ünü, daha sonra alınan borçlarında %73,59'unu ödemeyi kabul etti. “ Böylelikle, yeni kurulan Cumhuriyet'in Hazinesi borç ödeme noktasında bir yükümlülük yüklenme durumunda kalmıştır. Öyle ki, uzun süre devam eden borç ödeme sürecinin 1924-1930 dönemine isabet eden miktarı, harcama bütçesinin yüzdesi olarak 1924 yılında yüzde 8,5, 1925 yılında yüzde 7,1, 1926 yılında yüzde 5,4, 1927 yılında yüzde 5,2, 1928'de yüzde 6,5 ve 1930 yılında yüzde 4,6 düzeyinde olmuştur. ... aynı dönemlerde borç ödemeleri bütçe harcamaları içerisinde yüzde 4,6 ile 6,5 arasında paya sahip olurken, milli eğitim bütçesine ise yüzde 3,1-4,5 arasında kaynak ayrılabilmiştir.” (Kepenek, 2000:85)

Diğer bir önemli sorun olan gümrüklerin belirlenmesi ise 1920'lerdeki iktisat politikalarının oluşmasında önemli rol oynadı. Lozan'da Duyun-u Umumiye kalkmakla beraber gümrükleri belirleme yetkisini Cumhuriyet 1928 yılında elde etti. Bu nedenle 1930'lu yıllara kadar içerde kurulmak istenen sanayinin tam olarak korunması mümkün olmadı.

Cumhuriyet döneminin iktisat politikalarının ortaya konması açısından bu sürecin henüz başlarında toplanan İzmir İktisat Kongresi önemli rol oynadı. 1923'ün Mart Şubat aylarında toplanan İzmir İktisat Kongresi, uygulanacak iktisat politikalarının belirlenmesinden çok, uygulanmaya başlanan politikaların oldukça geniş sayılabilecek ve kısmen demokratik kabul edilebilecek bir ortamda tartışılması ve bir bütün olarak ortaya konması açısından önem taşır.

Kongreye Mustafa Kemal'in yanında Kurtuluş Savaşı'nın önemli isimleri ve bazı milletvekilleri katıldı. Özel sektörü temsilen ise büyük çiftçiler, İstanbullu

Türk işadamları ve önde gelen Anadolu esnafı katıldı. Bunların yanı sıra az sayıda “seçilmiş” işçi temsilcileri de kongrede yer aldı.

Kongreye en örgütlü biçimde katılan İstanbullu tüccarlardı, İstanbullu tüccarlar kongreye Milli Türk Ticaret Birliği aracılığıyla katılmışlardı. “ Milli Türk Ticaret Birliği İstanbul’a ilk giren kumandan Rıfat Paşa’nın desteğiyle kurulmuştu. Amaç Levantenler ile Rum ve Ermenilerin ellerindeki ticaret mevkiileri, milliyetçilikten yararlanarak ele geçirmek ve yabancı sermaye ile ortaklık kurmaktı.” (Cem, 1989:286)

Kongrede kalkınma ve sanayileşme için yapılması gerekenler tartışıldı ve “devletin özel girişimlere kredi, teknik yardım sağlayarak ve koruyucu bir gümrük politikası getirerek sanayileşmeyi hızlandırması...” yönünde kararlar alındı. (Tezel,2002:150)

Kongrede tartışılan ve karara bağlanan konular arasında, açılış konuşmasından başlayarak sürekli gündeme gelen ekonominin millileştirilmesi ve yabancı sermaye tartışmaları ön plana çıktı. Mustafa Kemal’in açılış konuşmasından başlayarak kongrede hakim görüş ekonominin millileştirilmesi gerektiği bunun yanında kalkınma için mutlaka yabancı sermayeye ihtiyaç olduğuydu. “Zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız, hayır bizim memleketimiz vasidir (geniştir) . Çok say (emek) ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sayimize intizam etsin (eklensin) ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin.” (İlhan, 2004:63)

Yabancı sermaye ile direkt ilişki kurulması, yani yabancı sermayenin Türkiye’de ki temsilcilerinin Türk olması gerekliliği görüşü kongrede hakim düşünceydi. Kongreye hakim olan bu görüş teorik olarak Osmanlı’dan miras kalmakla beraber hali hazırda uygulanmaya çalışılan politikaların temeliydi. Cumhuriyetin yönetici sınıfının bu konudaki görüşlerine dahası uygulamalarına en güzel örnek olarak kongreden önce 26 Temmuz 1922’de kurulan Türkiye Milli İthalat ve İhracat Şirketi gösterilebilir.

Henüz 1922 yılında kurulan Türkiye Milli İthalat ve İhracat AŞ İzmir Kongresinden önce yeni rejimin iktisadi hedeflerini açık biçimde ortaya koyan önemli bir örnek olarak kabul edilebilir. Hisselerinin bir kısmı da halka satılan şirketin kurucuları arasında Anadolu ve İstanbul tüccarlarının yanı sıra çok sayıda asker ve milletvekili de vardı. Şirketin gazetelere verdiği ilanlara göre amacı “Türk’ün ekmeği ile büyüyüp, Türk vatanına kazandıkları parayla kurşun atıp, Türkiye’nin, Türk’ün mahvına çalışan ve vatanımızın en zengin aksamını yaktırıp yaktırmaya ve kardeşlerimizin şahadetine vasıta olan ve kahraman ordumuzun muzafferiyetini müteakip endişeye düşürerek vatanımızdan çekilip gitmekte olan Rum ve Ermenilerin tabiiyet değiştirerek dört ay sonra daha dehşetli hırs ve intikamla memleketimize gelmesini arzu etmeyenler; gidenlerden kalan iş evlerini kendi esnafımız kendi ellerine teslim edebilmek...”olarak açıklanıyordu. (Toprak, 1995: 67)

İzmir İktisat Kongresi kararlarında hedeflenen ticaretin millileştirilmesi ve yabancı sermaye ile direkt ilişli kurma amacı bu şirketinde temel kuruluş nedenlerinden biri. Şirket bu amacı gerçekleştirmek için yabancı şirketler ile çeşitli ortaklıklar kuruyor, şirkete destek olarak hükümet tarafından bazı imtiyazlar tanınıyordu. Örneğin Zonguldak kömürlerinin işletmesi bu şirkete bırakılıyordu.

Şirketin kurucularına bakınca, şirketi herhangi bir özel şirket olmaktan öte, yönetici sınıfın bizzat katıldığı adeta ve hedeflenen ekonomik yapıya ulaşmak için kullanılan iktisadi bir “araç” olarak değerlendirmek mümkün. Zaten daha sonra zarar etmeye başlayan şirkete Maliye Bakanlığı direkt olarak ortak oldu ve yönetimi tamamen kontrolüne aldı. Kısa süre sonra da Türkiye Milli İthalat ve İhracat AŞ kapatıldı.

İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermaye hakkında ayrı bir karar da alındı.“Bu kararın birinci maddesinde Ecnebi sermayesinden müstağni kalamayacağımız aşikardır denildi, ancak yabancı sermayenin ülkeye gelişinin bir denetim altında olmasının sağlanması istendi. Yabancıların yerli ortaklarla birlikte karma şirketler kurması yeğlenecek, yabancı sermayeye ait pay oranları sektörlere ve kurulan şirketlerin mali büyüklüğüne göre ayarlanacaktı” (Tezel, 2002:251).

Gene kongrede işçilerin imtiyazlı yabancı şirketlerin devletleştirilmesine ilişkin verdikleri önerge işçi temsilcileri dışındakilerin tamamının oyuyla reddedildi.

Yabancı sermayeye dönük bu olumlu yaklaşım, uygulamada yerli sermaye ile ortaklık yapan yabancı sermayenin desteklenmesi biçiminde görüldü. Ancak yabancı sermaye- yerli sermaye ortaklığı hedeflenen biçimden farklı bir biçimde uygulandı. “ortaklığın yabancı unsuru sermayeyi sağlamakla, ortaklığın yerli unsuru, siyasi iktidarla yakınlık derecesine göre nüfuzunu kullanarak gerekli kolaylıkları elde etmekle yükümlü idiler.. 1923-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk anonim şirketten 66’sında yabancı sermaye ortaklığı vardır ve bunların tüm anonim şirketlerin toplam ödenmiş sermayelerinin %43’ünü oluşturmaktaydı”. (Akşin,1997:282)

2.2 1929-1939 Dönemi (Milli ekonomiyi yaratmaya yönelik politikalar)

Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan sanayileşme çabaları ve sanayileşmenin kimin eli ile olacağı tartışmaları açısından bu 1920’li yıllar ve özellikle 1930’lu yıllar belirleyici rol oynadı. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yönetici sınıf devlet eliyle bir zengin sınıf yaratmayı ve bu yeni “milli zenginler” aracılığıyla bir kalkınma modeli benimsemişti. Bu amaçla çeşitli yasal kolaylıklar sağlamakla beraber bu sürecin hızlanması adına kimi zaman yasal sınırları aşan “kolaylıklar” da sağlandı. Devlet ihaleleri yeni zenginleri yaratmada önemli bir araç olarak görüldü. Devletin içerden ve dışardan malzeme, silah, çeşitli tüketim malları ve hizmetleri satın alması, bayındırlık işlerini ihale etmesi, aralarında bazı meclis üyelerinin de bulunduğu, devletle iş yapan tacir ve müteahhitlerin büyük servetler biriktirmesine olanak sağladı. “Adam zengin etmenin doğrudan yollarında biri de, devlet bankaları ve İş Bankası kredilerinin dağıtılmasıydı. Liderlerin yakınlarına krediler dağıtmakla ün kazanan İş Bankası, yönetici siyasi kadro içinden, iş aleminin “tatlı” ilişkilerine fazla utanıp sıkılmadan dalanların kalesi haline geldi.” (Akşin,1997:290)

Yaratılmaya çalışılan zengin sınıf aralığıyla kalkınma hedefi bütün bu çabalara karşın beklenen ve umulan düzeyde gerçekleşmedi. Yönetici sınıfın çabası ile oluşmaya başlayan bir zengin sınıf vardı fakat bu sınıfın beklenen sanayileşmeyi ne gerçekleştirecek sermaye birikimi vardı ne de ortaya çıkışı itibariyle buna uygun bir yapısı vardı. Müslüman-Türk ticaret burjuvazisi ve yüksek bürokrasinin işbirliğinden, geleneksel (ve gayri-müslim) komprador ticaret burjuvazisinin işlerini kısmen de olsa devralabilen, bazı hallerde yabancı sermaye ile işbirliği içinde kurulan imtiyazlı şirketlerin tekeli kazançlarından nemalanan yeni bir zenginler tabakası oluşmuş idi. Ancak bu oluşum, devletin yarattığı imkanlara el koyan aracı faaliyetlerin ve özellikle ithalata dönük bir ticaret kapitalizmin gelişmesinden öte bir anlam ifade etmemekte idi. Bir burjuva devriminin ve milli nitelikte bir kapitalist gelişimin vazgeçilmez unsuru olan sanayileşmenin bu modelle gerçekleşmeyeceği, 1920’li yılların sonuna gelindiğinde açık seçik ortaya çıkmıştı.

Beklentilerin gerçekleşmemesi üzerine ekonomik sistemde ve hedeflenen ekonomik yapıda değişiklik olmaması ile birlikte devletin sanayileşmeyi bizzat üstlenmesi ya da ortaya çıkan yapı itibarıyla “devlet kapitalizmi” olgusu ortaya çıktı.

Devlet sanayileşmede aktif rol oynamasında temel olarak iki nedenin belirleyici olduğu söylenebilir. Bu nedenlerin görünür ve belirgin olanı dünyada yaşanan büyük ekonomik kriz ve bu krizin Türkiye'nin dış ödemeler dengesine yaptığı etkiydi. Dünyada yaşanan büyük ekonomik kriz ile birlikte Türkiye'nin tarım ürünleri ağırlıklı ihracatına talep büyük ölçüde azaldı. Yaşanan krizin bütün piyasalara olumsuz etkisi sonucu, Türkiye'nin dış ticaret açığını finanse etmek için uluslararası piyasalarda borç da bulması mümkün değildi. 1920'lerde ithalat milli gelirin % 20'sini oluştururken bu oran 1930'ların başında %7'ye düştü. Krizin etkisi sanayi ve tarım ürünlerinde aynı olmadı, krizin etkisi ile tarım ürünleri talebi sanayi ürünlerine göre çok daha fazla düştü. “İthalat hacmini, ithalatın değerini ihracatın değeri ile sınırlayarak daraltmak kurumsal olarak olanaklıydı. Ancak bu Türkiye'de temel tüketim malları ve yatırım malları arzında büyük daralmalara yol açacaktı. Sadece bu önleme bel bağlamak siyasi ve sosyal politika açısından göze alınacak gibi değildi. 1926-1929 arasında kamu kesiminde gerçekleştirilen yıllık yatırımların sabit fiyatlarla değeri bir misli genişletilmişti. Hükümet , yüzde doksanı, başta demiryolları olmak üzere, ulaştırma alanında yapılan bu yatırımları kesintiye uğratacak bir ithalat kısıntısını, başlattığı imar programının yenilgiyle bitmesi anlamına geleceği için, istememekteydi.” (Tezel,2002:295) Bu durum sonucunda, sanayileşmeyi hızlandırmak için tekstil ürünleri gibi bazı belirli mallarda yoğun bir ithal ikamesine gidilmesini isteyen bir iktisat politikası ortaya çıktı.

İthal ikamesine yönelik sanayileşmeyi hızlandırma kararı, hemen ilk aşamada sanayide devlet kapitalizmine yol açmadı. Yönetici kadro devletin sanayide bizzat rol oynamasından önce yerli sınıfa yönelik tekstil alanında bazı teşvik önlemleri aldı, beklenen sonuç elde edilmeyince yabancı sermayeyi çekme fikri ortaya çıktı. Özellikle Amerikan sermayesini yatırım amacıyla gelmesi için büyük çabalar harcandı, Amerikan sermayesini davet etmek için Amerika'ya özel

temsilciler yollandı. Ancak dünyada yaşanan ekonomik krizde etkisiyle Amerikan sermayesi doğrudan yatırım konusunda pek istekli davranmadı.

İthal ikameci bu politikanın ortaya çıkışında önemli bir neden de, 1930 yılından başlayarak, Türkiye’de de etkileri şiddetle görünmeye başlanan Dünya “Ekonomik Buhranı”ydı. Dünyada yaşanan ekonomik buhran Türkiye’nin dış ticaret dengesini büyük ölçüde bozdu. 1930 yılında tarım aleyhine %30 oranında bir bozulma ortaya çıktı.

Dünya bunalımının tarım üzerindeki etkisi, “tarımsal ürün fiyatlarının hızla düşmesini sağlamak oldu. Bu ise gelişen Türkiye sanayi için yeni olmayan bir soruna yeni boyutlar kazandırdı. Türkiye sanayinin Pazar sorununu derinleştirdi. Tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi, Türkiye sanayine tarım kesiminden gelen talebi azalttı. Sanayi kesimi, gelişmesini sürdürebilmek ve hızlandırmak için yeni pazarlar bulmak zorunda kaldı. Dış ekonomilerde yeni pazarlar bulmanın olanaksızlığında sanayi kesiminin yeni pazarlar bulması ancak kendi kendine Pazar yaratmakla mümkündü. Bu ise sanayinin gelişme hızını arttırmayı gerektiriyordu. Devletçilik böyle bir zorunluluktan ortaya çıktı.” (Küçük, 1997 164)

1931 yılında yapılan Cumhuriyet Halk Partisi kurultayında alınan kararla devletçilik parti programına girdi. Devletçilik ilkesine göre, Parti, özel girişimciliği toplumsal düzenin temel ögesi sayarak ve “ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettiği işlerde – bilhassa iktisadi sahada – devleti fiilen alakadar” (Akşin,1997:295) olacaktı. 1935 yılında devletçilik parti programında yeniden tanımlandı. Devletin, kamu düzeninin gerekli kıldığı hallerde özel girişimin etkinliğini denetlemesi devletçiliğin kapsamına alındı. 1937 yılında yapılan düzenleme ile devletçilik kavramı anayasa girdi.

Devletçilik fikrinin ortaya çıkışı 1930 yılı olarak kabul edilse bile esas olarak 1933 ve sonrası yıllarda politikalara tam olarak egemen olduğu söylenebilir. 1930 ve 1931 yılları, iç ekonomiye dönük müdahale önlemlerinin alınmadığı, ancak dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin denetlendiği yıllardır. Kambiyo

piyasalarını denetim altına alan, giderek bu işlemleri 1930 yılında kurulan Merkez Bankası'na devreden kambiyo rejimini kararnamelerle düzenleme yetkisini hükümete veren mevzuat bu yıllara aittir.

İç ticaret ve piyasalar üzerinde de önemli müdahale denetimler gözlenmektedir. “Birikim ve sanayileşme süreçleri bakımından özel bir önem taşıyan tarımsal piyasalar üzerinde devlet denetimi çeşitli mekanizmalarla sağlanmıştır: Buğdayda olduğu gibi kamu kuruluşlarının doğrudan piyasaya girebilmeleri, şeker pancarı ve pamukta olduğu gibi tarımsal hammaddeyi kullanan sanayinin büyük ölçüde devlete ait olması sayesinde piyasaya devlet işletmelerinin fiilen egemen olabilmesi ve ihracata dönük tarım ürünlerinin bir bölümünde olduğu gibi hükümetin denetimindeki tarım satış kooperatiflerinin ihraç fiyatı ile çiftçinin eline geçen fiyat arasındaki marj üzerinde etkili olabilmesi bu dönemde kullanılan üç farklı mekanizmadır. “ (Akşin,1997:296)

Devletçi politikaların uygulandığı döneme dair vurgulanması gereken en temel ve en önemli olgu bunun bir ideolojik tercih olmadığıdır. Bu süreci takip eden dönemin politikalarını değerlendirmek için de, bu tercihin ideolojik değil pragmatik olduğunu belirtmek gerekli. Bu tercih sadece ideolojik bir tercih olarak nitelenirse, cumhuriyet tarihi birbirinden kopuk süreçler olarak görme yanlıgısı ortaya çıkabilir. 1930'ları takip eden ekonomik süreçlerle bağlantısını kurmak için bu süreç de ki özel sektöre ve yabancı sermayeye bakış önemli bir anahtar olarak kabul edilebilir.

2.3 Devletçilik Döneminde Yabancı Sermayeye Bakış

1930'ların yabancı sermayeye bakışını değerlendirirken yönetici sınıfın bakışını olumsuz olarak görünmesinin 2 temel nedeni vardır. Bu nedenler bu süreçteki yabancı yatırım miktarının azalması ve uygulanan millileştirmelerdir. Bu iki olgu ilk bakışta dönemin yönetici sınıfının yabancı sermayeye bakışının olumsuz olduğu izlenimi vermektedir.

Devletçilik politikalarında temel amaç iç pazarı korumak ve geliştirmek olarak kabul edilse de devletçilik politikaları döneminde yabancı yatırımlara yönelik ve yabancıların elindeki imtiyazlara yönelik önemli bir düzenleme yapılmadı. Millileştirmelerin tamamına yakını demiryolları limanlar ve belediye hizmetleri ile ilgiliydi.

Demiryollarında uzun yıllardır ellerinde imtiyaz bulunduran bazı şirketlerin ellerindeki imtiyazlar millileştirildi. Bu hatları satın alma ve tek bir ulusal demiryolu şirketi kurma yolunu seçen hükümet, demiryolu millileştirmelerinin, yabancı sermayeyi tasfiye niyetinden kaynaklanmadığını birçok kez açıklamak gereğini duydu.

Yabancı şirketlerin satın almalar karşısındaki tutumları da, bu eskimiş, bakımı büyük harcamalar gerektiren ve karlılık koşullarında çalıştırılmayan hatları elden çıkarmak için adete gönüllü olduklarını ortaya koydu. Hiçbir satın alma pazarlığı anlaşmazlığa yol açmadı. Yabancıların işlettiği belediye hizmetlerinin, belli başlı kentlerdeki telefon, elektrik, hava gazı, su şirketlerinin satın alınması da yabancı sermayeye karşı genel bir politikadan kaynaklanmadı. “Yabancı sermayeli şirketlere dokunulmamasının nedenleri olması gerekir. İthalat ve ihracatla uğraşan büyük ticaret burjuvazisine dokunmamak, büyük ticaret burjuvazisinin egemen sınıflar koalisyonunun önemli bir saçı ayağı olması, burada temel olarak rol oynuyor. Büyük ticaret burjuvazisi, uluslar arası tekellerle kurulan bağlantının her zaman önemli halkalarından biri oldu.”(Küçük 1997:172)

Tablo 1: Türk Hükümetince Satın Alınan Ayrıcalıklı Yabancı Şirketler

Sektörler	Şirket Sayısı	Satın almaların yılları	Satın alma değeri milyon TL
Demiryolları	8	1928-1937	120.5
Belediye Hizmetleri	12	1933-1945	27.7
İmalat sanayi- ticaret	2	1940-1943	2.1
Madencilik	2	1936-1937	4.4

(Tezel,2002:65)

Yönetici sınıfın bu süreç de uyguladığı sınırlı millileştirmeye karşın aynı dönemde yabancı sermayeyi çekmek için yoğun bir çaba harcadı. Bu dönemde yönetici sınıf dünyada değişen dengeler gereği en çok Amerikan sermayesini çekmek için uğraştı. Bu duruma en iyi örnek 1930 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Klein’in 1930 yılında Ankara’ya yaptığı ziyaret sırasında yaşandı. Dönemin başbakanı İnönü, Klein’a Amerikan sermaye sahiplerinin Türkiye’de yatırım yapıp yapmayacakları, özellikle bir merkez bankasının kurulmasına katılıp katılmayacaklarını sordu. Klein, bir Türk heyetinin Amerika’ya gidip mali ve sanayi çevrelerle temas etmesini önerdi. Bu örnekte görüldüğü gibi yabancı sermayeye olumlu bakmanın ötesinde, dönemin başbakanı Amerikan Sermayesinin merkez bankası kuruluşunda rol oynamasını istemekteydi. Bu durum yabancı sermayeye bakış ve ideolojik seçim konusunda önemli bir gösterge kabul edilebilir. “1931 yılında Maliye Bakanı Saraçoğlu Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderildi. Türk hükümeti, bayındırlık işleri, pamuklu tekstil sanayi ve bankacılık kesimi için 50 ile 100 milyon dolar arasında özel Amerikan sermayesini Türkiye’ye çekme ümidindeydi... Ne var ki, Saraçoğlu’nun gezisi başarısızlıkla bitti.” (Tezel,2002:200)

Millileştirmenin yanında diğer bir önemli olgu da 1930’lar da görülen yabancı sermayenin Türkiye yatırımlarındaki sayısal düşüştür.1930’lu yıllar sayısal olarak yabancı sermayenin Türkiye Ekonomisindeki rolünün azaldığı bir dönemdir.

Yabancı özel sermaye yatırımları 1929 yılındaki 12 milyon TL düzeyinden 1931'de 1 milyon TL'nin altına düştü. Türkiye'de çalışan yabancı şirketlerin sayısı da 1927 yılında 113'ten 1933'te 71'e indi. En büyük daralma yabancı bankalar ve sigorta şirketlerinin etkinliğinde görüldü. Yabancı bankalar 1930'ların başında Türkiye'deki şubelerinin bir çoğunu kapattı. Ülkedeki yabancı banka şube sayısı 1929'da 69'dan 1939'da 45'e, yabancı bankaların Türkiye'deki bankalar sisteminin toplam kredi hacmi içindeki payı da 1929'da %42'den 1939'da %20'ye indi. Yabancı sigorta şirketlerinin şube sayısı ise 1930'da 37'den 1938'de 29'a düştü. Bu sayısal azalmanın temel nedeni dünyada yaşanan büyük ekonomik krizdi. Kriz koşulları altında büyük yabancı sermaye sadece Türkiye'de değil bütün yurt dışı yatırımlarını azalttı. Türkiye de aksi yöndeki bütün çabalarına rağmen bu durumdan fazlasıyla etkilendi, ve ülkeye gelen yabancı sermaye tamamen olmasa da önemli ölçüde azaldı.

2.4 Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ekonomisinde Almanya'nın Etkisi ve Sonuçları

Balkanlar ve Ortadoğu'da iktisadi genişleme politikası güden "Nazi Almanyası", 1930'ların sonuna doğru Türkiye'nin ticaretinin aşağı yukarı yarısını kendine kanalize edebildi. Almanya'nın Türkiye'nin ihracatının cari değerindeki payı 1932'de %15'ten 1934'te %39'a çıktı; Türkiye'nin ithalatının içindeki payı ise 1935-1938 ortalaması %46 oldu.

Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın rolünün gittikçe arttığı bu süreçte, "Almanya, Türkiye'ye ekonomik alanda başka şekillerde de giriyor. Büyük Alman şirketleri yeni köprüler, elektrik fabrikaları, demiryolu, karayollarının inşası ihalelerini alıyorlar. Almanya, Türkiye'ye lokomotif, vagon, ray veriyor, gemi yapımı siparişlerini alıyor. Böylece, örneğin yalnız Krupp Firması 1937 başında 12 yük ve yolcu gemisinin ihalesi aldı. Almanya'nın askeri ihaleleri de yerine getirmesi ender rastlanan bir şey değildir."(Perinçek,1994:68)

Alman Hükümeti, Türkiye'nin ihraç stoklarını dünya piyasasındaki fiyatlardan daha yüksek fiyatlarla alarak ve Türkiye ile kliring hesabında açık vererek, Türk hükümetini Almanya'dan daha çok ithalat yapmaya zorladı. Almanya'dan yapılan silah ithalatının artırılmasına rağmen, Türkiye'nin Almanya'dan kliring alacağı 1937 yılı sonunda gene de 18 milyon TL tutarına ulaştı. Türkiye askeri örgütlenmesinde de daha çok Almanya'ya bağlı hale geldi. Almanya,Türkiye'den daha çok satın alarak ve Türkiye'nin başka ülkelere kullanamayacağı kliring hesabı bakiyeleri oluşturarak Türkiye'nin ithalatını giderek kendine yönlendirdi.

İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye dış ticaretinin büyük bir kısmı Almanya'ya bağlıydı. 1939 yılında Almanya'nın Türkiye'nin ithalatının değerindeki payı %51, ihracatındaki cari değeri payı ise %77 idi.

Almanya'nın ekonomideki rolünün bu kadar büyümesinin siyasal sonuçları da oldu. Yabancı sermaye doğası gereği geldiği ülkede ki ekonomik yapının ötesinde siyasal ve toplumsal yapıyı da etkiler. Almanya'da iktidarda olan Nazi

iktidarı ve ideolojisi Faşizm doğal olarak Almanya'nın yatırımları ile birlikte geldi. Özellikle dönemin gazetelerinde Nazi yönetimini savunan çok sayıda yazı yayımlanıyordu. "Alman Haberler Bürosunun şubesi, işini açıkça yürütüyor. Bu büronun yöneticisi Bay Brel, Türk basınına sıkılmadan çeşitli yazılar gönderiyor. Bundan başka gazetelerde sık sık "sadece Türklerin Ari ırktan olduğu" konusunda laf cambazlığı yapan açıklamalar ve iddialar çıkıyor." (Perinçek,1994:74)

Almanya ile bu ekonomik ve siyasal yakınlaşmanın toplumsal etkileri de oldu. Bu etki Birinci Dünya Savaşı öncesinde görülen etkilerle oldukça benzerlik gösterdi. Almanya ve İtalya'da yükselen milliyetçilik dalgası, Türkiye'de de azınlıklara karşı tutumda bir değişiklik yarattı.

II.Bölüm: 2.Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri Ve Varlık Vergisinin Ortaya Çıkış Süreci

1 Savaş Yılları Ve Türkiye Ekonomisi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda savaşıyan taraflardan birinin yanında fiilen savaşa katılmadığı halde, savaşın getirdiği uluslar arası ekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilendi. Türkiye'de sürdürülen savaş hazırlığı ekonomide büyük sarsıntılara yol açtı. İthalatın hacmi önemli ölçüde daraldı. İthalat miktarı 1948 fiyatları ile 1937-1939 yılların arasında ortalama 736 milyon TL'den 1940-1945 arasında yılda ortalama 348 milyon TL'ye geriledi. İhracatın 1948 fiyatlarıyla değeri 1937-1939 arasında yılda 615 milyon TL'den 1940-1945 arasında yılda 348 milyon TL'ye düştü.

Tablo 2: 1934-1945 Dış Ticaret Sayıları

Yıllar	İhracat/Ton	İhracat/Ton	İhracat	İthalat
1939	735 000	1 134 000	100	92
1940	357 000	658 000	81	50
1941	310 000	428 000	91	53
1942	344 000	429 000	126	112
1943	391 000	355 000	196	255
1944	331 000	345 000	178	126

(Toprak,1995:36)

Savaş yıllarında ithalatın hacmi ve yapısı temel olarak uluslararası etkenler ve ilişkiler çerçevesinde belirlendi. Türkiye'nin ithal ettiği malların dünya piyasasındaki arzında, savaş nedeniyle büyük ölçüde daralma görüldü. Deniz ve kara taşımacılığında önemli kesiklikler yaşandı. “Makine ve hammadde ithalatındaki daralma yurtiçi sanayi üretimini olumsuz etkiledi. Ancak ithalat darlıkları, yurtiçinde ithal mallarına rakip mal üretimi için fiili bir korumaya da yol açmaktaydı.Bu nedenledir ki, bu dönemde gümrük ve kambiyo kuru politikalarının ticaretin hacmi ve yapısı üstünde fazla etkili olduğu söylenemez. Gümrük ve

kambiyo kuru politikalarının etkileri, dış ticaretten çok maliye ve para politikaları, enflasyon ve gelir dağılımı gibi konular açısından önem kazandı.Örneğin, yurtiçinde fiyatlar genel düzeyinde büyük artışlar olurken ucuz dövizle ithalat yapılması, mal sıkıntısı ve karaborsa ortamında özel ithalatçılara kıtlık rantlarından oluşan büyük kazançlar sağladı.” (Tezel,2002:180)

Kamu kesimindeki harcamalardaki büyük artışın tetiklediği talep artışına karşı, savaş yıllarında tarımsal üretim ve ithalat hacminde meydana gelen daralmalar da enflasyon sürecini hızlandırdı. Fiyatlar genel düzeyi, toptan eşya fiyatları endeksine göre 1938-1943 yılları arasında yaklaşık 5 kat düzeyinde arttı.

Tablo:3 1938-1944 Yıllarında Türk Parasında Değer Düşmeleri

Yıllar	TEFE	Reşat Altını TL	Endeks
1938	100	11.30	100
1939	101.3	14.32	128
1940	126.6	21.06	189
1941	175.3	25.57	239
1942	339.6	33.23	298
1943	590.1	33.84	300
1944	458.9	38.30	344

(Toprak,1995:45)

Yaşanan bu yüksek enflasyon sürecinden doğal olarak dönemin büyük tacirleri özellikle dış ticaret yapma olanağı olan büyük tacirler yararlandı. Hükümet Türk parasının döviz kurunu enflasyonun etkilerine göre yeniden ayarlama yoluna gitmediği ve etkili bir fiyat denetimi sağlayamadığı için, Türkiye'deki fiyat düzeylerine göre çok ucuz kurlardan resmi döviz tahsisleri elde eden ithalatçılar çok büyük gelir elde ettiler ve yaşanan süreçte önemli ölçüde servet biriktirdiler.

Savaş yıllarında uygulanan politikalar ekonomik açıdan iki farklı yaklaşımdan oluştu. Bu dönemde görev alan Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri iki farklı ve birbirinden bağımsız politikalar uyguladılar.

1942 Temmuz ayına kadar görevde kalan Refik Saydam Hükümeti, katı fiyat denetimleri ve tarımsal ürünleri düşük fiyatla satın alma yoluyla savaş döneminde ki ekonomik sorunları aşmayı yöntem olarak benimsedi. Saydam hükümeti, tarım ürünleri ve özellikle gıda malları üretimi ve tüketimini dengeleyebilmek için, bütün ticari stok ve pazarlanabilir fazlaların kamu kuruluşlarına devredilmesini sağlayan kararlarla işe başladı. 1940 yılının son aylarından itibaren tacirlerin tahıl, pamuk, ve yün stoklarını hükümetçe saptanan fiyatlardan kamu kuruluşlarına satmalarını gerektiren kararlar ilan edildi. Tahıl yetiştiren büyük çiftçiler ve köylüler de, üretimlerinde kendi gereksinimleri kadar olan miktarı ayırdıktan sonra, ürünün kalan miktarı devletçe belirlenen fiyat tarafından devlete satacaktı. Benzer kararlar pamuk ve yün üreticileri için de alındı.

Bu kararların yanında gene 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile de sanayiye de benzer düzenlemeler getirildi. Bu kanun ile hükümete, ücretli iş yükümlülüğü uygulama, çalışma süresini uzatma ve ücret sınırlama gibi yetkilerin yanı sıra özel işletmelere geçici el koyma, ithalata ve ihracata azami sınırlar koyulması, temel malları vesikayla dağıtma gibi oldukça geniş yetkiler verildi. “Refik Saydam hükümeti bu kararlarla savaş yıllarında gıda ve temel giyim dağıtımında piyasa mekanizması yerine geniş kapsamlı bir tayınlama sistemi ikamet etmek istedi. Gerçekten de 1942 Mart’ında Dağıtma Ofisleri kuruldu. Mayıs ayında, bu Ofis’e bağlı mahalli Dağıtma Birlikleri’nin kurulmasını öngören karar yürürlüğe kondu. Ayrıca , gıda ve temel giyim malları dışındaki malların ticareti de sıkı bir denetim altına almaya başlandı.” (Tezel, 2002:260)

Piyasaya yönelik bütün bu sert ve kapsamlı düzenlemelere rağmen tam olarak başarı elde edilemedi. Silah altına alınan bir milyon askerin ihtiyaçlarını giderme ve büyük kentlerin gıda giyim gibi temel ihtiyaçlarını sağlama konusunda büyük eksiklikler yaşandı. Tarıma yönelik yapılan bütün düzenlemelerdeki temel amaç, şehirlerdeki nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılamak olmasına rağmen bu amaç gerçekleşmedi, yaşanan sıkıntının doğal sonucu olarak karaborsa patladı. Bir yandan temel tüketim mallarında ciddi kıtlıklar içinde kalan geniş halk yığınları sefaletle itilirken, öte yandan büyük vurgunların yapılması, yönetici kadronun bazı kesimlerinin tacirler ve büyük toprak ağalarına karşı tavır almalarına neden oldu. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1942 yılında Meclis’in açılışında yaptığı

konuşmada bu rahatsızlığını çok açık bir biçimde belli etti. “şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası...Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski çiftlik ağası, ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metayı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar... büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak koymağa çalışmaktadırlar... Ticaretin ve iktisadi faaliyetin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız.” “Ne var ki, İnönü aynı konuşmasında itiraf etmek zorunda kaldığı gibi fırsatçılar, vurguncular ve soyguncuların siyasi kadrolar arasında çıkar bağları ile ilişkili oldukları gruplar vardı. Milletvekillerinin bir kısmı da bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayanların arasındaydı.” (Tezel,2002 :261)

2 Varlık Vergisi'nin Ortaya Çıkış Döneminde Ekonomik Yapı

Savaş yıllarında Türkiye'yi yöneten iki hükümet vardı, bu iki hükümet savaş ekonomisi sorunlarına çözüm açısından birbirinden tamamen farklı iki yolu temsil etti. Saraçoğlu ve Saydam hükümetleri bu dönemde benzer sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Bu sorunlar : Azalan üretim ve ithalat koşullarında oluşan darlıkların ve önlenemeyen enflasyonist baskıların geniş halk kesimlerinde oluşturduğu büyük hoşnutsuzlukları önlemek olarak sıralanabilir.

Dönemin başında görev alan Refik Saydam hükümeti 1942 yılının Temmuz ayına kadar Refik Saydam'ın ölümüne kadar görev yaptı. Bu dönemde hükümet sorunları, katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemleri ile çözmeyi denedi.

Başbakan Refik Saydam'ın 7 Temmuz 1942'de ani ölümü üzerine Cumhurbaşkanı İnönü, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu hükümet kurmakla görevlendirdi."Dışişleri bakanına bu görevin verilmesi, o dönemin koşulları açısından anlamlı bir mesajı içeriyordu. Böylece Türkiye, mevcut dış politikasını ve savaş karşısındaki konumunu aynen sürdüreceğini müttefik ve mihver ülkelerine anlatmayı amaçlıyordu." (Akar,2000:25)

Şükrü Saraçoğlu kendinden önceki hükümet de dışişleri gibi önemli bir bakanlık görevini yürütmesine rağmen iktisadi alanda bir önceki hükümetin politikalarından önemli bir kopuşu temsil etti. Saraçoğlu Hükümeti, ilk olarak piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitti. Hububat alım fiyatları yükseltildi ve ürünün %25'inden fazlasının piyasa fiyatlarından satışı için çiftçi için serbest bırakıldı. İaşe Müsteşarlığı kapatıldı ve bunların beraber bir çok gıda ürünüde fiyat denetimi kaldırıldı. Bazı ürünlerde ise fiyat denetimleri hafifletildi. Saraçoğlu o güne dek uygulanan polisiye önlemlerle sonuç alınmadığını hükümet programında açık biçimde ortaya koymuştu. "...Bundan önceki hükümet hayat pahalılığına ve ekonomik bunalıma engel olmak için verilen yetkilere dayanarak bir çok sert kararlar aldı ve onları sıkı bir şekilde

uygulamaya başladı. Fakat aradan günler geçtikçe bu kararların istenen sonucu vermeyeceği yapılan yakınmalardan, saptanan fiyatlarla aranan malların bulunmamasından ve incelemelerden anlaşılmaya başladı. Onun için hükümet... sert tedbirleri yumuşatmaya, parça parça kaldırmaya...karar verdi. Daha çok tedbirlerin ekonomik olanlarına bel bağladı.” (Akar,2000 :26)

Politikalardaki bu radikal değişimler ile birlikte kentlerde özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarında büyük bir artış yaşandı ve bunun sonucunda da çiftçi tüccar kesiminin karlarında büyük artışlar görüldü. Saraçoğlu hükümetinin piyasayı serbestleştirmedeki beklentisi, iç ve dış piyasalarda savaş nedeniyle yaşanan kıtlıklardan doğan talep artışlarının, çiftçi ve sanayicileri teşvik edecekti. Bu sayede yurttan ve dünyada hangi ürüne yönelik bir talep artışı varsa çiftçiler o ürünü ekmeye yönelecek, sanayiciler de o ürünü üretecekti. Fiyat denetimlerinin kalkması ile birlikte üretimin artması bekleniyordu. Böylece üretim artışının kendiliğinden enflasyonist gidişi durduracağı beklentisi vardı.

Tablo4: 1938-1945 Döneminde Devlet Gelirleri (milyon lira)

Yıllar	Toplam Gelirler	Vergiler	Diğer	Emisyon
1938	323	203	54	66
1939	390	196	61	133
1940	540	232	54	254
1941	640	313	53	273
1942	978	730	114	134
1943	1031	758	268	5
1944	1017	835	126	55
1945	658	523	87	48

(Kepenek,2000:56)

Ancak fiyatların serbest bırakılmasından hemen sonrasında büyük fiyat artışları yaşanmaya başladı. Bunun temel nedenlerinden biri de beklenen üretim artışının gerçekleşmemesiydi. Çiftçinin ürününün %25'inden fazlasını istediği fiyatla satabileceği kanundan bir ay sonra şehirlerde bazı tarım ürünlerinde sıkıntı

görülmeye başlandı. “Konya’da buğday 30 kuruşa satılırken, İstanbul’da 200 kuruşa, yüzde 25 kararından önce 13.5 kuruş olan buğday serbest piyasada 100 kuruşa, zeytinyağının ise 85 kuruştan 350 kuruşa çıktığı görülmüştür. (Boratav, 2003:223)

Görülen fiyat artışı ve ürün sıkıntısı sonucunda hükümete karşı hoşnutsuzluklar artmaya başladı. Saraçoğlu yaşanan bu sıkıntıların o kendi döneminde ki ekonomik politikalara değil kendinden önceki dönemde piyasaya yapılan müdahaleye bağladı. “Alınan müdahale kararları yenilerini davet etti. Yeni kararlar daha sıkı, daha sert kararları zaruri kıldı. Böylece karardan karara geçilerek, memleket dahilinde bir çok mallara el konulmaya kadar ileri gidildi. Bu kararlar beklenen neticeyi vermedi. Az bir zaman içinde memleket dahilinde resmi fiyatlarla bazı malları bulmak imkansız hale geldi ve memleket dahilinde kara Pazar yerleşti....Aradan çok geçmeden hüküm vermeye başladık. Bu hükme göre, bu kararlar alınmasaydı daha iyi olacaktı.” (Boratav,2003:224)

Giderek artan enflasyonist açık ve devlet harcamalarının fiyat artışlarına paralel olarak yükselişine karşı Hükümet, para basmaktan başka çare bulamadı. Sürekli para basmanın sonucu olarak para arzı miktarı çok fazla yükseldi. Para arzındaki bu büyük artışa karşı uygulamalar, 12 Kasım 1942’de mecliste kabul edildi. Varlık Vergisi de piyasadaki emisyonu çekmeye karşı aldığı önlemlerden biriydi. Varlık Vergisi’nin açıklanan nedenlerinden biri de buydu.

Tablo 5: 1938-1944 Yılları Arası Kamu Harcamalarının Güvenlik Sosyal ve Ekonomik Hizmetler Arasında Dağılımı

		1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Milli	Savunma	30.2	43.52	53.24	55.24	54.42	52.42	51.12
	Bakanlığı							
	Emniyet ve Jandarma	5.77	4.82	3.66	3.59	3.84	3.83	4.22
	Güvenlik							
	Komutanlığı							
	Mil. Eğit. Bak.	5.22	4.20	3.32	3.77	3.73	5.19	6.52
	Sağ. Ve Sosyal	3.94	2.94	2.06	1.94	1.69	1.51	2.11
	Yardım Bak.							
	Bayındırlık Bak.	12.95	10.33	10.61	6.54	4.59	6.92	6.42
	Tarım Bak.	2.32	2.03	1.20	1.20	0.96	1.23	1.73

(Kepenek,2000:59)

Savaş döneminde bozulan mali yapının en önemli nedeni, bu süreçte doğal olarak devlet harcamalarında ki tercihlerin değişmesiydi. Savaş yıllarında milli savunma için yapılan harcamaların yol açtığı bütçe açıkları nedeniyle, yatırım ve bayındırlık harcamalarında belirgin bir düşüş görüldü. Yatırım harcamaları ile birlikte sosyal harcamalarda da önemli düşüşler görüldü.

Saraçoğlu hükümeti yaşanan bu olağanüstü süreç sonucunda oluşan aşırı kazanç ve gittikçe yükselme eğiliminde olan enflasyona karşı önlem olarak iki olağan üstü vergiyi uygulamaya koydu: Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi. Kasım 1942’de kabul edilen Varlık Vergisi esas olarak tüccar kesimini hedefliyordu. Varlık vergisi, belli komisyonlarca tarh edilerek bir kereye mahsus olmak üzere toplanan ve itiraz hakkı olmayan olağan üstü bir vergiydi. “Varlık Vergisi’nin büyük ölçüde dışında tutulan ve savaş koşullarında hızla artan tarımsal kazançlara ise 1944 yılında kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi ile ulaşılmaya çalışıldı. Gayri safi üretimden %10 alınması ile aşırı andıran ve 1946’da kaldırılan

bu vergiden savaş yıllarında 167 milyon lira toplanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi, aşarın kaldırılmasından beri ilk kez tarıma yönelik büyük çapta ilk dolaysız vergi olarak önem taşır ve piyasa için üretmeyen küçük ve yoksul köylünün üzerinde çok ağır bir yük oluşturduğu tahmin edilebilir.” (Akşin,1997 :306)

3.VARLIK VERGİSİ UYGULAMASI ve KANUNU

Varlık Vergisi 1942 yılının Kasım ayında Türkiye önemli bir ekonomik kriz ve büyük bir savaş tehdidi altındayken kabul edildi. Vergiyi değerlendirirken bu koşulları göz önünde bulundurmamak gerekli olsa da bu verginin yalnızca ekonomik kaygılarla uygulandığını söylemek uygulama biçimine ve sonuçlarına bakarak pek olası değildir.

Savaş döneminde artan enflasyon ve karaborsa büyük zorluklar yaşayan halkta tüccar kesimine karşı bir tepki yaratmıştı. Bu tepkiyi arttıran bir neden ticaretin büyük ölçüde gayri-Müslimler eliyle yürütülmesiydi. Yerli piyasanın Türkleşmesini hedef olarak koyan yönetici sınıfa savaş ve azınlıklara karşı duyulan tepki Varlık Vergisi'nin uygulanması açısından uygun bir ortam yarattı.

Varlık Vergi'sini uygulamaya koyan hükümetin programını başbakan Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942'de mecliste okurken bu niyetin ilk ipuçlarını ortaya koymuştu. “Arkadaşlar biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve en az o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Bir azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız... İktisadi ve siyasi sahalarda Devletçilik, fertçilik ve kooperatifçiliğe bırakılan sahalarda o kadar genişlet ki bunlar arasında bir menfaat çarpışması asla olmayacak ve ileride de olmaması için de daima dikkatli ve hesaplı yürüyeceğiz. Bizde imtiyazlar ve sınıflar asla mevcut olmadı. Demokratik Türk tarihinin derinliklerinden yuvarlanıp gelen büyük bir hakikattir. Biz halkçı idik, halkçıyız ve daima da halkçı kalacağız. Tek partili bir devlet kurmuş olmamız başlıca bu büyük hakikate dayanıyor. Biz ne sarayın, ne sermayenin, ne de

sınıfların saltanatını istiyoruz. İstedığımız sadece Türk milletinin hakimiyetidir.”
(Akar,2000 :143)

Varlık Vergisi'nin uygulamaya konmasıyla ilgili çalışmalara Saraçoğlu Hükümetinden önceki hükümet tarafından başlanmıştır.1942 yılının başlarında olağanüstü kazançları vergilendirmek amacıyla Maliye Bakanlığı'nda bir çalışma başlamıştı. Bu çalışmalarla birlikte kamuoyunun hazırlanması amacıyla basında da bu konuyu işleyen çok sayıda yazı yayınlandı. “...bir defa azlıklar arasında umumi bir ölçü ile vatani alaka daha gevşektir. Bu memleketin iyiliği için yüreği tutuşacak bir ahlaki seviyede olanlar çok değildir. Bunlar vergi kaçırmayı açık göz lük sayıyorlar...Bu gibiler iyi ahlakta olan memurları da ne yapar eder baştan çıkarmaya çalışırlar, bin türlü dolaplarla aldatırlar....Türk ve azlık ticarethanelerinin ve fabrikalarının aynı senelere ait kazanç vergileri şöyle bir gözden geçirilsin, derhal görülecektir ki kazanç, muamele ve istihlak vergileri gibi türlü türlü vergilerde azlıkların ve Levantenlerin tediye nispeti umumi olarak daha aşağıdadır.” (Akar,2000 s:58). Sadece yayınlanan makalelerde değil karikatürlerde de hakim karakter vurguncu gayri-Müslim tüccardı.

Varlık Vergisi'nin uygulama açısından önemli isimlerinden biri olan dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin anılarında anlattığına göre, göreve başladığı 12 Eylül 1942'de Ankara'dan gönderilen bir yazı Varlık Vergisi'nin “gerekçesi” ortaya koyar. Bu yazıda “Harp ve ihtikar dolayısıyla kazanılan fevkalade kazançları kanunlarımızın vergilendirmekte olduğu, bu sebeple bilhassa ekalliyetlerin büyük servetler iktisap ettiği belirtildikten sonra piyasada acele tetkikat yapılarak kimlerin bu şekilde fevkalade kazanç temin ettiğinin tespiti, ekalliyetlerin ayrı bir cetvelde gösterilmesi” istenir. (Akar,1992:47)

Varlık Vergisi kabul edilmeden önce gerek kamuoyu açısından gerek de teknik açıdan hazırlıklar yapılırken verginin azınlıklara yönelik gerçekleşeceği yönünde bir beklenti oluşmaya başladı ancak verginin açıklanan resmi gerekçesi tamamen ekonomikti. Saraçoğlu, Varlık Vergisi'nin amaçlarını şöyle sıralıyordu:

“Tedavüle 700 milyon TL var... bu iş tedavüle çıkan paranın bir kısmını, vergi olarak geri çekmekten ibarettir. ... uzun tetkiklerden sonra bu kanun tasarısı

başlıca üç matrahtan para toplayacaktır. Bu matrahlar ehemmiyet sırasıyla şunlardır: tüccarlar, emlak ve mülk sahipleri, büyük çiftçilerdir.

...harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için bu Varlık Vergisi'nin yükünü bittabi onlar taşıyacaktı... Verdiği vergi ve yaptıkları iş kalum olan bu sınıf mensupları hakkında kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekte tereddüt duymuyoruz.

...İkinci matrahımız hanlar, hamamlar apartmanlardır. Bunların sahipleri bu vergi ile mükellef kılınmıştır. ...bunlar komisyonlarda tayin edilen parayı ödemeğe mecburdurlar.

...Üçüncü matrah sahibi büyük çiftçilerdir.... Bu mükellefiyet hiçbir zaman bir çiftçinin varlığının yüzde 5'ine tecavüz etmeyecektir. Hedef tedavüldeki paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık sağlamaktadır. Bu böyle olmakla beraber kanunun tatbikinde Türk parasının kıymetlenmesi, muhtekir üzerindeki halk düşmanlığının silinmesi, vergileri ödemek için ister istemez satışa çıkacak malların fiyatlarında bir yumuşama gerçekleşmesi gibi tali faydaların ortaya çıkarılması imkan haricinde addedilemez.

Başbakanın Mecliste yaptığı ve kamuoyuna kanunun açıklanan Varlık Vergisi'nin gerekçesi bunlardı. Ancak kanun TBMM'den önce CHP grubunda görüşüldü basına kapalı bu görüşmelere de dile getirilen Varlık Vergisi gerekçesi farklıydı. “ Saraçoğlu, bu oturumda, milletvekillerine kanunun muhtekirleri, harp zenginlerini ve özellikle azınlıkları hedeflediği söylüyordu. Başbakana göre, böylece piyasaya egemen olan yabancılar ortadan kaldırılarak Türk piyasası Türklerin eline verilecekti”. (Akar,2000:64)

Varlık Vergisi hakkında kanun 11 Kasım 1942'de 350 milletvekilinin katıldığı bir oturumda oybirliği ile kabul edildi. Kanuna göre Varlık Vergisi'ne mükellef olanlar dört gruptu. Bunlar:

- a) Kazanç ve buhran vergileri mükellefleri
- b) Büyük Çiftçiler
- c) Sahip oldukları binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayri safi toplamı 2500 TL ve arsaların vergide kayıtlı değeri 5000 TL'den yukarı olup bu miktarın indirilmesinden sonra geri kalan irat ve kıymetlerle vergi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar
- d) 1939 yılından itibaren kazanç ve buhran vergilerine tabi bir iş ya da teşebbüsle uğraştığı halde, 1939 yılından beri bir defaya mahsus bile olsa ticari muamelelere tavassut ederek komisyon karşılığı para mal almış olanlar.

Kanunun 6. maddesi de vergi miktarını açıklıyordu. Vergi miktarı, komisyonlar tarafından belirlenecekti. Bu nedenle kanun komisyonlara olağanüstü yetkiler veriyordu. Komisyon kararları kesindi ve bu kararlara karşı idari ve adli yargı organlarında dava açılmayacaktı.

Komisyonlara oluşturulduğu bölgeye göre vali ya da kaymakam başkanlık yapıyordu. Komisyonun diğer üyeleri de kanuna göre şunlardı: “En büyük mal memurundan ve ticaret odaları ile belediyelerce kendi azaları arasından seçilerek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabına göre müteaddit komisyon kurulu. Ticaret odası bulunmayan yerlerde, bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece, hariçten ticaret ve ziraattan anlayanlar arasından iki aza seçilir.”(Kafaoğlu,2000:34)

Vergi yükümlüleri, vergileri tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içinde ödemek zorundaydı. Bu sürede yatırılmayan vergiler için birinci hafta yüzde bir, ikinci hafta için de yüzde iki zam uygulanacaktı.

Kanunun vergiyi tespit biçimi “olağanüstü” olmakla beraber daha sonraki yıllarda en çok eleştirilen kısmı vergisini ödemeyen yükümlüler için öngördüğü

tahsilat biçimiydi. Verginin ilan tarihini takip eden bir ay içerisinde vergilerini ödemeyen yükümlüler, borçlarını tamamen ödeyinceye kadar, genel hizmetlerde ve belediye hizmetlerinde çalıştırılacaktı. Yükümlüler çalıştıkları dönemde aldıkları ücretin yarısı ödemeleri gereken vergi borcu için kesilecekti.

Varlık Vergisi uyarınca tahakkuk eden vergiler için, uygulandığı dönemi takip eden ilk mali yıl olan 1943 mali yılından itibaren beş yıllık bir zaman aşımı belirlenmişti. Bu tarihten itibaren verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri zaman aşımını kesebilecekti.

Varlık Vergisi kanunu incelendiği zaman teorik olarak bir çok eleştiri yöneltilebilecek bir metin olmakla beraber kanunun metinde azınlıklara yönelik farklı bir uygulama yer almıyordu. Verginin azınlıklara yönelik olması uygulama sırasında ortaya çıktı.

TABLO 6: Varlık Vergisi Mükelleflerinin Kökenlerine Göre Dağılımı

Mükelleflerin Kökeni	Mükellefler	Oranı (%)	Tahakkuk	Oranı (%)
Müslümanlar	4.195	7	25.600.409	7
Gayrimüslimler	54.377	87	289.656.246	83
Diğer	4.003	6	34.226.764	10
Toplam	62.575	100	349.483.419	100

(Akar,2000 s:58)

III.Bölüm:Varlık Vergisi'nin Tahsili ve Ekonomik Sonuçları

1 Varlık Vergisinin Tahsili

Varlık Vergisi'ne ilişkin kanunun kabul edilmesinden hemen sonra verginin tespitinde temel görevi üstlenen komisyonların kurulmasına ilişkin çalışmalar başladı. Komisyonlarda 6 üye görev yapacaktı. Başkanlığı illerde vali, ilçelerde kaymakam üstlenecekti.

Kanunun kabulünden 15 gün içinde komisyonların bütün yükümlülerin vergi matrahlarının tespit etmesi gerekiyordu. Bu süreçte öncelikli olarak verginin mükelleflerinin tespiti ve bu mükelleflerin ödemesi gereken vergi miktarının belirlenmesi gerekiyordu. “Yükümlünün vergiye matrah olan kazanç ve varlıklarının takdiri verginin tahsilinde karşılaşılan sorunların başında yer almıştı. “İstihbarat teşkilatının, vergi dairelerinin, CHP teşkilatlarının bilimsel ve yasal olmayan duyum ve tahminleri üzerinden bir veri tabanı oluşturulmuştu. İşte bu noktada komisyon üyelerinin uyguladıkları yöntemi Varlık Vergisi'nin asli pratiyeni olan İstanbul Defterdarı Faik Ökte “keyfiyet” gibi inanılması güç bir örnekle açıklıyordu: Takdire dayanan bir sermaye vergisinin ne feci şartlar içinde, ne kadar ezbere taayyün ettiğini anlamak için bu odadan bir dakika için geçmek kafi idi. Ara sıra konuşmalar oluyordu:

-....ne kadarlıktır? -500. 000 -Milyonluk -Ne biliyorsun -Sen ne biliyorsun
-Ortalama bir rakama git”

(Akar,1997: 78)

Varlık Vergisi zenginlere yönelik özellikle de savaş döneminde zenginleşenlere yönelik bir uygulama olarak ortaya çıktı ve kamuoyuna yansıdı. Ancak verginin tespiti ve uygulaması sürecinde bu kapsamın dışına çıkıldı. Varlık vergisi, gayri-Müslimlerin en yoksul kesimi olan seyyar satıcılar, işçiler, hademeler, ve şoförler gibi meslek gruplarından 26 bin kişiye de uygulandı.

TABLO 7: Gayri-Müslim Çalışanların Ödeyeceği Vergi Miktarı

Aldığı Ücret (TL)	Ödediği Vergi(TL)
1-100	500
101-150	750
151-200	1.00
501-600	3.500
601-700	4.000
701-800	4.500
800-1.000	5.000

(Akar,1992:67)

Varlık Vergisi'nde ayırımın en net yapıldığı mükellef sınıfı çalışanlar sınıfı oldu. Müslüman çalışanlar vergiden muaf tutulurken, gayri-müslüm çalışanlar varlık vergisini ödemek zorunda kaldı. “ Ankara’da Başbakan Saraçoğlu ile konuşan Şevket Adalan, Varlık Vergisi’nin belli bir işyeri olmaksızın, seyyar çalışan şoför, manavcı, küçük komisyoncu, tellal, kabzımal gibi ticaret erbabı ile özel sektörde çalışan memur, sekreter ve müstahdem gibi hizmetlilere de uygulanması konusunda direktif alır.”(Aktar,2000:56)

Varlık Vergisi çalışan sınıfı da vergilendirmesiyle verginin hedefi ve sınıfsal yapısını da ortaya koyan bir gösterge olarak kabul edilebilir. Verginin bu özelliğiyle ilk bakışta verdiği görüntünün aksine sınıfsal bir özellik değil etnik bir temel taşıdığı söylenebilir. Ancak verginin ekonomik alandaki büyük etkisi varlıklı sınıf üzerinde oldu, büyük ölçüde mülkiyet değişikliği bu sayede yaşandı.

Komisyonların çalışmaları bitirip vergiler ilan edildikten sonra, verginin niteliği ortaya çıktı. Verginin hem miktar olarak hem de mükelleflerinin tespitinde sadece mali kaygılarla çalışılmadığı ortaya çıktı.

Vergi miktarı açıklandıktan sonra azınlıklar arasında büyük bir panik yaşandı. 15 gün içinde kendilerine tarh edilen vergiyi nakit olarak ödemeleri gerekiyordu. Nakit ödeme gereği üzerine vergi mükellefleri ellerindeki gayri

menkulleri elden çıkarmak zorunda kaldılar. Bu yanıyla verginin amacı sadece mali değil bir anlamda “Ekonomik Türkleştirme” olarak kabul edilirse verginin kısa sürede sonuç vermeye başladığı söylenebilir. Varlık Vergisi'nin sonuçları arasında incelenecek bu mülkiyetin el değişimi kısa süre içinde özellikle İstanbul'da büyük ölçüde yaşandı.

Varlık Vergisi'nin ilanını takip eden günlerde verginin yüksekliği karşısında bazı mükelleflerde verginin ödemesi konusunda tereddütler oluştu. Bu durumu gören hükümet 7 Ocak 1943 tarihli toplantısında 1928 numaralı çalışma mükellefiyeti talimatnamesini kabul etti. Daha sonra 20 Ocak 1943'te çıkarılan bir ek kararname ile de 55 yaşın üzerindeki için de uygulamanın aynı biçimde yürütüleceği karara bağlandı. Talimatname şu maddeleri içeriyordu:

“Talimatname birinci maddesine göre, zorunlu çalışmaya tabi tutulacak olan mükellefler derecelendirilmişti. Kamplara ilk gidecek olanlar hiç ödemede bulunmayanlardı. Sonra sırasıyla kısmen ödemiş olanlar, menkul malını kaçırmadığı ve borcunu ödemek hususunda iyi niyet gösterdiği anlaşılanlar ve gayrimenkuldan dolayı mükellef tutulmuş olanlar zorunlu çalışmaya tabi tutulacaklardı. Mükelleflerin çalışma tarzın Bayındırlık Bakanlığı karar verecekti. Mükellefler çalıştırıldıklarına göre bir de ücret ödenmesi gerekiyordu. On ikinci maddede zorunlu çalıştırılacak olanlara verilecek ücretin miktarının Maliye ve Bayındırlık bakanlıklarınca müştereken kararlaştırılacağı bildiriliyordu.... Mükellef, çalışması karşılığı günde 250 kuruş alacak ve bunun 60 kuruşu yiyecek, yatacak vb. masrafları için kesilecek, geriye kalan da Varlık Vergisi borcuna karşılık mahsup edilecekti.”(Aktar,2000:87)

Varlık Vergisi'nin son ödeme tarihi 21 Ocak 1943'tü. Bu tarihten itibaren vergi borcunu kısmen ya da tamamen ödemeyen mükellefleri çalışma kamplarına gönderilmek için gözaltına alınmaya başlandı.

1943 yılı şubat ve eylül ayları arasında, “İstanbul'da toplam 1869 kişi polis marifeti ile evlerinden alınarak Sirkeci/Demirkapı'daki toplanma merkezine getirildiler. Bu mükelleflerden 1229 kişi, çalışmak üzere önce Aşkale'ye yollandılar. Geri kalan 636 kişi ise, vergi borcunu Sirkeci'de beklerken veya

çalışma yerine yollandıktan sonra ödediler. Çalışma yeri olan Aşkale’de ise, 21 kişi borçlu olarak öldü. Çalışma mükellefiyeti sadece gayrimüslimlere uygulanmış olduğu için, ölenlerin tümü gayrimüslimdir ve hepsi Aşkale’ye İstanbul’dan yollanmışlardı.” (Akar,1992:151)

Tablo 8: Varlık Vergisine Ait Toplam Sonuçlar(Milyon TL)

Matrah	465
Mükerrer Vergi	18.6
Yanlışlık	9.4
Seyyar memurdan terkin	12.2
Tahsilat	314.9
Geriye kalan	108.7

Geriye kalan 108.7 milyon liranın dağılımı ise şöyleydi:

- 32.9 milyon TL kudretleri üzerinde vergi tarh edilenler
- 27.4 milyon TL vergileri 5 bin TL. den az olanlar
- 37.8 milyon TL Çalışma mükellefiyeti uygulananlar
- 10.6 milyon TL Haklarında icra yapıldığı halde malı olmayanlar

(Aktar,2000 s:58)

Varlık Vergisi'nin hedeflerini gösteren en net göstergelerinden biri de verginin uygulandığı mükellef gruplarına yapılan muamelenin farklılığıydı. Verginin en ağır uygulandığı grup Türkiye’de yaşayan azınlıklar oldu. Ecnebler olarak kabul edilen Türk vatandaşı olmayanlar mükellefler Müslümanlarla birlikte en az etkilenen gruptu. “Ecneblerin vergilendirilmesinde ölçü olarak (M) grubu yani Müslüman mükellefler kadar bir oran öngörüldü. Bunun tek istisnası mihver ülkeleri Almanya, Avusturya, Romanya, Bulgaristan vb. tebaasında olan Musevilerdi. Nazilerden kaçarak malını, canını, her şeyini Türkiye Cumhuriyeti’ne emanet eden, daha önemlisi pasaportunu taşıdıkları ülkenin hiçbir çıkarını koruyamayacağı aşikar olan bu mültecilere de Varlık Vergisi “bütün şiddetle”

uygulandı. Onlar için belirlenen Varlık Vergisi oranı gayri-Müslim azınlıklarla aynıydı.” (Akar,2000:97)

Verginin esas hedefi olmayan ecnebler için belirlenen vergi borcunun az olmasının yanında belirlenen miktarında ciddi bir kısmı tahsil edilemedi. Özellikle konsoloslukların da araya girmesiyle yabancı pasaportlu mükelleflere vergi ödemesi konusunda fazla ısrarcı davranılmadı.

Yabancı mükelleflere tanınan bu kolaylık daha önceki dönemde de görülen ekonomiyi millileştirme çabalarının gösterildiği süreçlere paralel gelişti. Piyasayı Türkleştirmek çabalarında asla hedef yabancı sermaye olmamıştı, aksine hedef yabancı sermaye ile ilişkileri güçlendirmek olmuştu, sadece bu ilişkinin kurulacağı sınıfın “milli” olması isteniyordu.

2 Varlık Vergisi'nin Kısa Vadede Ekonomik Sonuçları

Varlık Vergisi'nin son ödeme tarihi olan 21 Ocak 1943'ten sonra çalışma kamplarına sevkler ve hacizler başladı. Hacizler ve sevkler varolan tedirginliği arttırdı, bu tedirginliğin artmasında dönemin gazeteleri de büyük rol oynadı. O gün ki gazetelerde sık sık sevkler ve hacizler haberler yayınlanıyordu.

Yaşanan bu süreçle birlikte özellikle mükelleflerin büyük bir kısmının yer aldığı İstanbul'da gayrimenkul satışlarında büyük hareketlilik görüldü. Bu dönemde yapılan gayrimenkul satışlarında satışın tescil olabilmesi için satıcının vergi borcu olmadığına dair kağıt alması şart kondu. Bu sayede anlaşmalı satışlarla mükelleflerin gayrimenkullarını kaçırmalarına engel olundu. “Varlık Vergisi borcunu ödemek için yapılan gayrimenkul satışları da genellikle defterdarlığın gözetiminde yapılmıştır. Burada alıcı ile satıcı yanlarına Tapu Sicil Muhafızını veya onun vekalet verdiği bir memuru alarak satış işlemi ilgili maliye tahsil şubesinde gerçekleştirmekte ve böylece satış esnasında tahsil şubesinde gerçekleştirmekte ve böylece satış işlemi ilgili maliye tahsil şubesinde gerçekleştirmekte ve böylece satış esnasında alınan bedel, “anında tevkif edilerek” vergi borcunun kapatılmasında kullanılmaktadır.” (Aktar,2000:201)

Varlık Vergisi tahsil sürecinde, gayrimenkul satışları temel olarak iki biçimde gerçekleşiyordu: mükelleflerin vergi borçlarını ödemek için doğrudan yaptığı satışlar ve maliyenin vergi borcunun tahsili için haciz yoluyla yaptığı satışlar. Daha önce de belirtildiği gibi mükelleflerin doğrudan yaptığı satışlarda da, satış işleminin borcun tahsiline yönelik yapıldığı ve borcun hemen tahsil edildiği kayıt edildiği için, vergiyi ödemek amacıyla yapılan satışları tespit edilmesi mümkündür.

Bu dönemde varlık vergisi nedeniyle el değiştiren gayrimenkulları ve kimlere satıldığını tespit etmek amacıyla araştırmacı Ayhan Aktar tarafından dönemin İstanbul tapu kayıtları incelendi ve yayınlandı.

Tablo 9: İstanbul'un Altı İlçesinde Varlık Vergisi İle İlgili Satışlar

	Yapılan İşlem Sayısı	Toplam Satış İşlemlerinin Oranı	Satılan Gayrimenkulların Toplam Değeri (TL)	Satılan Gayrimenkulların Toplam Değerine Oranı	Satılan Gayrimenkulların Ortalama Değeri
Varlık Vergisi ile doğrudan Satışlar	440	%16	11.077.949	%48.5	25.177
Diğer Satışlar	2302	%84	11.744.632	%51.5	5.101
TOPLAM	2742	%100	22.822.581	%100	

(Aktar,2000:201)

Tabloda 1943 yılının ilk altı ayında, İstanbul'un altı ilçesinde yapılan gayrimenkul satışları görülüyor. Bu dönemde incelenen bölgede toplam 2742 gayrimenkul satış işlemi gerçekleşmiştir. Toplam satışların Varlık Vergisi ile ilgili olanlarına bakıldığında yalnızca %16 olduğu görülüyor. Ancak gayrimenkulların değerine göre bir oranlama yapıldığında farklı bir oran ortaya çıkıyor. Varlık vergisine ilişkin satışların değeri toplam satışların %48.5'ini oluşturuyor. Buradan anlaşılacağı gibi Varlık Vergisine muhatap kalanların vergi nedeniyle sattıkları gayrimenkullar genelde değerli ve İstanbul'un önemli bölgelerinde yer alan gayrimenkullardır. Tabloda görüldüğü gibi Varlık Vergisi'ne ilişkin satışların ortalama değeri diğer satışların ortalama değerinin yaklaşık beş katı.

Varlık Vergisi mükellefleri gayrimenkullarını doğrudan elden çıkardıkları gibi önemli bir miktar gayrimenkulda haciz yolu ile satıldı. Varlık Vergisi nedeniyle uygulanan hacizler sonucunda İstanbul'da toplam 833 gayrimenkul satıldı. Haciz yolu ile gerçekleştirilen bu satışlar sonucunda 2.695.999 TL gelir elde edildi. Ancak bu gayrimenkulların ortalama değeri hesaplandığında doğrudan satışlardan farklı bir tablo ortaya çıkıyor. Bu 833 gayrimenkulun ortalama satış değeri 3.053 TL olarak gerçekleşti. Buradan hareketle müzayede yoluyla satışlarda ortaya çıkan fiyatın çok düşük olduğu ve bu şekilde el değiştirdiği söylenebilir.

Varlık Vergisi'nin hedefi mülkiyeti ve piyasayı Türkleştirmek olarak kabul edilirse, sonuçların kısa vadede yukarıda belirtildiği gibi, gayrimenkul mülkiyetinin değişiminde görüldü. Gayrimenkul mülkiyetindeki değişimin önemi miktarından çok değeri oldu. Bu değişim özellikle İstanbul'da görüldü. İstanbul'un en değerli bölgelerini oluşturan ve ticaret merkezi olan bölgelerde çok yüksek değerli gayrimenkullar kısa süre içinde şehrin yeni zenginlerinin eline geçti.

Vergi'nin hedefini yalnızca bu kadar sınırlı bir anlamda mülkiyet değişimi olarak görmek hatalı olur. Vergiden temel beklenti ticaretin ve özellikle sonraki yıllarda Türkiye'nin dışa açılması ile önemi daha da artan dış ticaretin Türkleştirilmesiydi. Ticaretin el değiştirmesi gayrimenkul değişimine göre çok daha uzun süre aldı, çünkü bu amaç için mülkiyetin el değiştirmesinin ötesinde, yani zengin yaratmanın ötesinde burjuvazi oluşması gerekiyordu. “Vergisini ödemeyen pek çok küçük firma müzayedeye ile satıldı. Bunları, savaş sırasında çeşitli yollarla sermaye biriktirmiş kimseler satın aldılar. Bunlar hem tecrübesizdi, hem de kazanç hırsıyla doluydular. Tecrübesizlikleri piyasada karışıklık yarattı, kazanç hırsları da hayat pahalılığının artmasına sebep oldu” (Akar,1992 s:67)

3 Varlık Vergisi'nin Uzun Vadeli Ekonomik Sonuçları

Varlık Vergisi'nin daha önce ki bölümde görüldüğü üzere ilk etkisi mülkiyet yapısında oldu. Özellikle değer açısından önemli miktarda mülk el değiştirdi. Bu değişimi takip eden dönemde nüfus açısından da göçler sonucunda değişimler görüldü.

Tablo 10: İstanbul İlinde Konuşulan Dile Göre Nüfus

	1935	1950
Türkçe	692.460	827.860
Rumca	79.920	66.106
Ermenice	39.821	42.207
Musevice	26.345	28.114

(Akar,1997:98)

Nüfus üzerindeki değişim mülkiyet yapısındaki değişime benzer biçimde niceliksel olmaktan çok niteliksel oldu. Osmanlı Döneminden itibaren ticaret özellikle dış ticaret azınlıkların elindeydi. Yurt dışı ile kurulan bu ticari ilişkiler sermaye birikiminin yanında sosyal ve kültürel açıdan da azınlıklara bir avantaj sağlamıştı..

Osmanlı döneminde azınlıkların hakimiyetinde olan dış ticaret yapısı mevcut ekonomik yapı ile beraber cumhuriyete miras kaldı.Kurtuluş Savaşı'ndan başarı ile çıkan yeni yönetici sınıfa kısmen de olsa destek veren, ve bu yeni yapı ile birlikte gelişen yerli burjuvazi, güçlendikçe dış ticaretten de pay almayı talep etti.

Varlık Vergisi'nin esas motivasyon kaynağının bu talep olduğu söylenebilir. Mevcut rekabet koşulları içerisinde çok uzun yıllar alabilecek olan bu talebin gerçekleşmesi, savaş koşullarının da yardımıyla kısa sürede bir mümkün oldu.

Ekonominin millileştirilmesine yönelik bu süreçle Türkiye'nin uluslar arası ekonomik sisteme entegre olması da beraber işledi. Varlık vergisi'nin sonuçlarını incelemek için vergi sonrasında ki ekonomik politikaları incelemek gerekli. Bu değişen ekonomik politikaların belirginleşmeye başladığı tarih olarak 1946 yılı kabul edilebilir.

Türkiye Savaş sonrasının iki kutuplu dünyasında tarafını seçerken siyasal rejiminde de radikal bir dönüşüm yapıyordu. Tek partili siyasal rejimden, çok partili bir demokratik rejime geçiyordu. Bu geçişin arkasında Türkiye'nin içinde yer aldığı yeni dünyanın talepleri olduğu kadar, Cumhuriyetin başından beri içinde bulunduğu radikal modernite projesinin çok partili demokrasi gerçekleşmedikçe kendisini tamamlanmamış saymasının da yattığı söylenebilir. 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti kuruldu. Üzerinde çok tartışsa da ilk kez genel oya dayanan tek dereceli, çok partili seçim 21 Temmuz 1946'da yapıldı.

1946 yılı Türkiye tarihinde hem siyasi, hem de ekonomik açıdan bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. “Siyasal bakımdan 1946 yılı, tek parti rejiminden, çok partili parlamenter rejime geçişin başlangıç tarihidir. 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşları ile başlayan ve 21 Temmuz 1946'da, bütün baskı ve yolsuzluklara rağmen ilk kez tek dereceli seçimlerin yapılabilmesi ile sürdürülen ve 14 Mayıs 1950'de yine seçim yoluyla iktidarın el değiştirmesine yol açan bu siyasi dönüşümün önemi hiçbir biçimde küçümsenemez.” (Akşin,1997:311)

Ekonomik açıdan da 1946 yılı bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Bu özelliğinin nedeni “ 16 yıldır izlenen kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur.” (Akşin,1997: 312)

1946 yılında başlayan değişimin ilk göstergesi 1945 yılında hazırlanan Beş Yıllık Sanayileşme Planının uygulanmamasıydı. Bu plan önceki planlar gibi

devletçi niteliklere sahip bir plandı. Bu plan yerine 1947'den itibaren Türkiye Ekonomik Kalkınma Planı uygulanmaya kondu. Uygulamaya konan plana göre, madencilik, enerji, demir çelik ve demiryolu dışındaki alanların özel kesime devredilmesi hedeflenmiştir, gene bu plana göre yatırımların %49'nun dış yardımlar ile karşılanması hedeflenmişti.

Uluslararası ekonomik sisteme entegre olmak ve kalkınmasında dış yatırımların rol oynamasını isteyen Türkiye, bu amacın en önemli ayaklarından birini IMF' ye üye olarak gerçekleştirdi. IMF üyeliği öncesinde üyelik için gereken şartların sağlanması amacıyla dönemin hükümeti tarafından 7 Eylül kararları olarak anılan kararlar uygulanmaya kondu. 7 Eylül 1946 tarihli kararlar ile Türk Lirasının değeri düşürülürken, ithalattaki söz konusu olan sınırlamaların bazıları kaldırıldı. Kararlar ile değerli madenlerden altının ithalatı ve satışı serbest bırakıldı.” 7 Eylül 1946 kararları sonrasında, devalüasyonun verdiği rahatlığın da etkisinde, ithal listelerinin genişletilmesi ve ithalatın miktar kısıtlamalarının azaltılması ve ithalatçı birliklerinin kaldırılması ve gümrük tarifelerinin değiştirilmesi gibi düzenlemelere de gidilmesi söz konusu olmuştur.” (Balkanlı,2002:234)

Tablo 11 1940-1950 arası Dış Ticaret

Yıl	İhracat	İthalat
1940	81	50
1941	91	55
1942	126	113
1943	197	155
1944	178	126
1945	168	97
1946	215	119
1947	223	245
1948	197	275
1949	248	290
1950	263	286

(Kıpal,2001:87)

Ekonomide ve siyasal alanda yaşanan bu liberalleşmenin en önemli özelliği ekonomide millileşmeye yönelik Varlık Vergisi gibi radikal uygulamaların arkasından gelmesi oldu. Bir yandan piyasanın millileştirilmesi hedeflenirken, diğer yandan piyasa dışı sermayeye önemli ölçüde açılıyordu. Varlık Vergisi uygulaması sonucunda ekonomi millileşmiyor, dönemin konjonktürü içinde büyüyen dış ticaret hacmi ile beraber yabancı sermayenin Türkiye temsilcileri millileşmiş oluyordu. Bütün bu millileştirme sürecinde Varlık Vergisi elbette tek başına yeterli olmadı, arkasından gelen 6/7 Eylül olayları gibi irili ufaklı bir çok olay bu hedefe ulaşılmasını hedefi koyanlar açısından sağladı. Aslında en başta hedeflenen milli bir burjuvazi değil milli bir komprador burjuvazi yaratılmış oldu.

4 Varlık Vergisi'nin Günümüze Yansımaları

Varlık Vergisi bu çalışmada daha önce belirtildiği gibi piyasayı Türkleştirmeye yönelik bir siyasi tercih olarak kabul edilirse, günümüze yansımaları da bu noktadan hareketle incelenebilir. Varlık Vergisini takip eden süreçte, ekonominin bir eğilim olarak millileştirildiği söylenebilir. Sayısal olarak ifade etmek mümkün olmasada ekonomideki yerlilerin artan oranla Türkleştiği söylenebilir.

Verginin ve sonrasında gelişen azınlık karşıtı uygulamalar zaman içinde piyasayı Türkleştirdi. Varlık Vergisi, Ekonomi Politikaları açısından bir kırılma noktası değil, hedeflenen sürecin önemli bir noktasıdır.

Ekonomideki bu Türkleştirme süreci dışı açılma süreci ile paralel ilerlemiştir. 1947 ve sonraki yıllarda uygulanan liberalleşme ile birlikte dış ticaret hacmi önemli oranda artmıştır. Bu süreçle birlikte yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmeye yönelik cabalar hız kazanmıştır. 1947 yılında Türk Parasını Korumaya ilişkin kanunda değişiklik yapılarak yabancı sermayenin kar transferine ilişkin kolaylıklar sağlandı. Yabancı sermayenin Türkiye'deki temsilcilerde gene bu süreçle birlikte hızla arttı.

Bu sürecin bir göstergesi olarak 5 Ağustos 1939 yılında kurulan Takas

Limited Şirketi kabul edilebilir. “Şirketin sermaye hissesinin çoğunluğu Ziraat Bankası ve Etibank’a dolayısıyla devlete ait bulunuyordu. Kaldı ki, İş Bankası da o tarihte devlet kavramıyla aynı anlama gelmekte olan CHP’nin hakimiyetinde bulunduğuna göre şirketin bir devlet şirketi olduğu rahatça söylenebilir...Şirketin Ana Sözleşmesine göre ‘Şirketin maksadı Devletçe kabul edilen esaslara ve neşredilen kararnamelerde yazılı hükümlere tevfikan takas muamelelerini yapmak ve ezcümle muhtelif memleketlerde yapılan takas muamelelerine ait primleri iç ve dış konjonktür icaplarına göre tanzime mutaf olmak üzere Devletçe verilen hizmetleri ifa etmek ve bu maksatların teminine yardım eden mukaveleleri akdetmek ve bunları müteferrik, ithalat ve ihracat ticareti ile iştilgal etmektir’. Kısaca dış ticaretin önemli bir kısmını bu şirketle devletştirmek amaçlanmıştı.

Dış ticaret konusunda devletin direkt müdahale yapmasının önemli bir aracı olan Takas Limited Şirketi’nin çalışmaları 1945 yılı Aralık ayına kadar sürdü. 29 Aralık 1945 tarihinde çıkarılan bir Bakanlar Kurulu kararnamesi ile tafsiye edildi.

Dış ticaretin serbestleşmesi ile birlikte yabancı sermayeyi Türkiye’ye çekmek için takip eden yıllarda çok sayıda kolaylık sağlandı. 1947 sanayi planında belirtildiği gibi kalkınmanın ancak bu yolla gerçekleşebileceğine inanılıyordu. “Aynı zamanda Orta Şark memleketlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere başlıca ham maddeleri memleketimizde bulunan büyük tesislerinin yerli yabancı hususi sermayedar tarafından, Türkiye’de kurulması için icap eden her türlü kolaylıkların ve hatta yardımların yapılması Devletçe derpiş olunmuştur.”

Piyasanın Türkleşmesi ve dışa açılması süreçleri ilk basta birbirine karşıt süreçler gibi görünse de aslında Varlık Vergisi’nin yapısını ve günümüze yansımalarını gösteren önemli bir göstergedir. Bu çelişki güçlendirilmek istenen Milli Burjuvazi’nin yapısını ortaya konması. Bu dönemin belirgin etkisine bakıldığında, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaratılmak ve güçlendirilmek istenen burjuvazi asla “milli” bir niteliği olmadı. Ülke içinde iktidar olmasına rağmen bu iktidarın devamını sürekli olarak batıya yakınlaşarak koruyacağına inandı. Cumhuriyet’in kuruluşu ile başlayan batı bloğu içinde yer alma isteği 1940’lı yıllardan itibaren hızlandı.” Boratav:315,2003)

Süreç içinde Burjuva sınıfının yaratılması ve güçlendirilmesine rağmen, benzeri bir çok azgelişmiş ülkede görüldüğü gibi, gelişimi iç pazarı sömürü ölçüsünde kalmış, ve bu sömürünün asli unsuru değil genelde aracısı olmuştur. Bu şekilde ortaya çıkan bir Burjuva sınıfı tarih sahnesine kendisinden çok önce çıkmış ülkelerin, Burjuva sınıfları gibi bir burjuva demokrasisi gerçekleştirememiştir. “ Türkiye’de güçlü bir sınıf haline gelirken bile burjuvazi bu gücünü kıyasıya rekabet koşullarında etkinliğini ve üstünlüğünü her gün ekonomik olarak kanıtlama zorunluluğundan kaynaklanan bir dinamizmden değil, devlet mekanizmasının kendisine sağladığı özel imkanlardan kazanmış; dolayısıyla başarısını bu mekanizmaya ulaşmada ve onu etkilemedeki becerilerine borçlu olmuştur. Bu özellikleri ile burjuvazi, Batı’daki benzerlerinden farklı olarak, toplumun demokratikleşme sürecine olumlu katkılar yapan değil, aksine bu sürece ayak bağı olan bir konumda olmuştur.” (Boratav:352,2003)

Sonuç

Varlık Vergi'si dönem dönem Türk İktisat Tarihi'nin ötesinde popüler alanda da tartışma konusu olmuş bir uygulamadır. Genel olarak tartışmalarda iki ana grup oluşmakta ve başka alanda ki farklılıkların bu konuya taşınması üzerinden bir tartışma yaşanmaktadır.

Vergiye karşı konum alanlar, Cumhuriyetin kuruluşundan kaynaklanan anti-demokratik ve ırkçı yapısının bu vergiye yansıdığını iddia etmektedirler. Vergi'nin sermayenin vergilendirmesinden çok mükellef seçiminde rol oynayan milliyetçi ve ümmetçi yapısına vurgu yapmaktadırlar.

Vergiye savunanlar ise, uygulamada bazı hatalar olmakla beraber bu verginin anti-emperyalist bir uygulama olduğunu, bu vergide ki temel amaçlardan birinin ulusal bağımsızlığı ve ulusal ekonomiyi korumak olduğunu söylemektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan kaynaklanan anti-emperyalist ve halkçı uygulamalarının da bu vergiye yansıdığı söylenmektedir.

Bu çalışmada Varlık Vergisi'nin yapısını ortaya koymak amacıyla tarihsel süreç Cumhuriyet öncesinden başlatıldı. Bu sürecin işlenmesinde öncelikle hedef Varlık Vergisi'nin hedeflerinin Cumhuriyet öncesinden kalma ve Cumhuriyet'in yapısından etkilenen değil etkileyen olgular olduğunu ortaya koymaktır.

Milli Ekonomiyi yaratmaya yönelik çabaların Meşrutiyet sonrasında başladığı kabul edilebilir. Başlangıç sürecinden itibaren bütün bu çabalarda temel özellik hedefin batıya yakınlaşmak olmasıydı. Asla uluslararası sistemden kopmaya ya da başka hedeflere yönelme çabaları kimi radikal unsurlar dışında olmadı. Ancak batı ya da emperyalist güçler olarak nitelenen ülkelerle savaşıldığı ve onların arasındaki çelişmeden yararlanılarak bir müttefik bulanamadığı dönemlerde örneğin birinci dünya savaşı sonrasında kurtuluş savaşı ve onu izleyen süreçte Rusya ile ilişkiler geliştirildi. Bu dönemde bile ciddi anlamda millileştirme politikası uygulanmadı, asla yabancı sermayeye karşı bir tutum izlenmedi. Hatta Merkez Bankası'nın kuruluş sürecinde gerekli kaynağı bulmak amacıyla yabancı

kaynaklar arandı. Gerekli görülen alt yapı yatırımları için yabancı sermayeye çeşitli imtiyazlar verildi.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan cumhuriyete miras kalan ekonomik yapıda, yavaş yavaş ortaya çıkan yeni Türk zengin sınıfını rahatsız eden nokta, yabancı sermaye ile ilişkiler değil, ilişkinin kuruluş biçimiydi. Üretimi kısıtlı bir ekonomide dış ticaret oldukça önemli bir gelir kaynağıydı. Ancak bu gelirden yerli sermaye pay alamıyordu, yabancı sermaye ile ilişkiler örneğin bayilikler azınlıkların tekelindeydi.

Azınlıkların tekelinde olan dış ticaretten, yeni zenginler ve onların desteklediği yeni yönetici sınıfta pay alma konusundaki mücadelelerini normal rekabet koşullarında başaramayacaklarını gördükleri ölçüde, radikal tedbirlere başvurdular. Varlık Vergisi bu radikal uygulamaların en açık biçimde olanı oldu. Vergi sonucunda hem önemli ölçüde mülkiyet hem de ticaret el değiştirdi.

Vergi başlangıç itibariyle tüm zenginleri uygulamada ise gayri-Müslimleri hedef alsada, mükelleflerden (E) olarak gruplandırılan ecebileri büyük ölçüde etkilemedi özellikle konsoloslukların devreye girmesiyle yabancı ülke vatandaşları vergiden kurtulmayı başardılar. Verginin esas etkilediği kısım yerli gayri-Müslimlerdi.

Bütün bu noktalar dikkate alındığı zaman, Varlık Vergisi'ni ırkçı bir uygulama olarak değerlendirmek mümkün olmaz. Vergiyi ırkçı bir uygulama olarak değerlendirip verginin bütün günahını o günkü yönetici sınıfına yüklemek ve yeni oluşmaya başlayan sermayenin rolünü gizlemek ancak Varlık Vergisi'ni tek başına bir olgu olarak inceleyip öncesini ve özellikle sonrasını gözden kaçırmakla mümkün olabilir.

Varlık vergisini başka bir açıdan halkçı ve bağımsızlıkçı bir uygulama olarak değerlendirmek ise aynı şekilde benzer bir hatadan kaynaklanabilir. Aynı dönemde köylülere uygulanan vergiler ve Varlık Vergisi'ni takip eden süreçte piyasanın yeni sahiplerinin dış dünya ile ilişkileri bu bakış açısının geçersizliği üzerine önemli bir anahtar olabilir.

Sonuç olarak bu çalışmada Varlık Vergisi'ni yeni gelişmekte olan Türk Burjuvasının ve yönetici sınıfının 2.Dünya Savaşı'nın da sağladığı konjonktür sayesinde ekonomiyi ve burjuvaziyi millileştirme çabası olduğu gösterilmeye çalışıldı. Vergi'yi ve uygulamaları kimsenin günahı olarak değil uygulanan ekonomik politikaların ve tarihsel gelişimin doğal olmasa da beklenebilir bir sonucu olarak göstermek hedeflendi.

Ek1:VARLIK VERGİSİ HAKKINDA KANUN

Kanun No : 4305

Kabul Tarihi : 11.11.1942

Resmi Gazete : 12.11.1942 - 5255

1. Verginin mevzuu

BİRİNCİ MADDE - Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

İKİNCİ MADDE - Varlık vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan hakiki ve hükmi şahıslardan alınır:

A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellef bulunanlar;

B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine halel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunda yazılı komisyonlarca tesbit edilenlerdir);

C) Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekunu 2 500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5 000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar;

D) 1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;

E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 senesinden beri velev bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere tavassut

ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar.

ÜÇÜNCÜ MADDE- İkinci maddede yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyadesine dahil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin A fıkrasındaki mükellefiyete tabi değildirler.

DÖRDÜNCÜ MADDE - 1837 sayılı Bina vergisi kanununun 3'ncü ve 1833 sayılı Arazi vergisi kanununun 2'nci maddesinde sayılı bina ve arsa sahipleri, ikinci maddenin (C) fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

BEŞİNCİ MADDE - Vergi, hakiki ve hükmi şahıslar namlarına tarholunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2. Verginin miktarı

ALTINCI MADDE- Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini her mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye takaddüm eden son yılda tarhedilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; çiftçilerde mükellefin zirai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tesbit ederler. Ancak 2395 sayılı kanunun 11'nci maddesi hükmü dairesinde kazanç beyannamelerine bilanço raptetmek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limitet ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri , 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar da terk, devir ve tasfiyeye tekaddüm eden son seneye ait safi kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz.

İkinci maddenin (B fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez.

3. Verginin tarhı

YEDİNCİ MADDE- İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tesbit üzere her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabına göre mütaaddit komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde; bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece, hariçten ticaret ve ziraatten anlıyanlar arasından iki aza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kurulan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendilerinde icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların büyük çiftçileri tesbit için varacağı toplantılarda ticaret odası yerine ziraat odalarınca kendi azaları arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraatten anlıyanlar arasından seçilecek iki aza komisyona, iştirak eder.

Komisyon kararları ekseriyetle verilir, reylerde müsavat halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

SEKİZİNCİ MADDE- Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tesbit ettikleri sırada şeriklerini de servetleri derecesini ve fevkalade kazançlarını, araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir ederler.

DOKUZUNCU MADDE- Komisyonlar, muhtelif zümrelerin mükellefiyet derecelerini tesbit için on beş gün içinde intaç ile mükelliftirler. Bu müddet zarfında işini bitiremeyen komisyonların memur olmayan azası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntahibisani olanlar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak suretiyle komisyonların azası tamamlanır.

ONUNCU MADDE - Mükelleflerin tesbiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tesbit olunarak 7 nci madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. Komisyonlar azami, on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdurlar.

4. Verginin tebliğ ve tahsili

ONBİRİNCİ MADDE- Komisyon kararları, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere, listeler yapıştırılmak suretiyle ilan ve tebliğ olunur. . Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrıca haber verilir.

Komisyon kararları nihai ve katı mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz. Ancak bir mükellef namına aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarhedilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tarhiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

ONİKİNCİ MADDE- Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren on beş gün içinde mal sandığına yatırmağa mecburdurlar.

On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin büyük malmemuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten haczine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin, Tahsili emval kanununa tevfikan tahsiline tevessü edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci

maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını müteceviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili emval kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tabi tutulmayabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı Hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tayin olunur.

Birinci fıkrada yazılı on beş günlük müddet içinde vergilerini vermeyen mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca Hazine bono ve tahvilatı veya banka teminat mektubu tevdi ettikleri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili emval kanununun ve çalışma mecburiyetinin tatbiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE - Kollektif ve komandit şirketlere ait vergilerin icabı halinde ortakların ve komanditlerin şahsi mallarından istifası hususunda da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditeler çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve on ikinci maddenin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve muameleler kati olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE - Varlık vergisiyle mükellef tutulanların ikametgahlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve furu ile kardeşlerine ait dükkan, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunur. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tesbiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.

Mükelleflerin zilyetliği altında veya yukarıda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara müteallik satış, temlik ve rehin iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermeyan olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilama veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenit olmayarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icrai hacizler bu teminat hükmüne hâlel vermez. Bu hacizler ancak vergi alacağıının tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hakkında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların varlık vergisi mükellefiyeti ile ilişiği olmadığı alakalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.

6. Müruruzaman

ON BEŞİNCİ MADDE - 9 ve 10'ncu maddelerde yazılı müddet ve şartlar içinde tarh edilmeyen vergiler, bu müddetler geçtikten sonra yeniden tarh ve tahsil edilemez.

Bu kanun mucibince tahakkuk ettirilmiş olan vergiler 1943 mali yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri, müruruzamanı keser.

7. Mer'iyet maddeleri

ON ALTINCI MADDE - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

ON YEDİNCİ MADDE - Bu kanunun hükümlerini yürütmeğe İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

11 teşrinisani 1942

Ek2: VARLIK VERGİSİ KANUNUNA EK KANUN

Kanun No : 4501

Kabul Tarihi : 17.9.1943

Resmi Gazete : 21.9.1943 - 5513

BİRİNCİ MADDE - 11.XI.1942 tarih ve 4305 sayılı kanunun ikinci maddesinde yazılı mükelleflerden; vergilerini ödemeyecekleri tahakkuk eden hizmet erbabiyle gündelik gayrisafi kazançları üzerinden kazanç vergisine tabi mükelleflerin tahsil edilmemiş bulunan borçlarını terkine Maliye vekili yetkilidir.

İKİNCİ MADDE - Bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

ÜÇÜNCÜ MADDE - Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

17 Eylül 1943

TABLolar

Tablo1:Türk Hükümetince Satın Alınan Ayrıcalıklı Yabancı Şirketler

Tablo 2: 1934-1945 Dış Ticaret Sayıları

Tablo:3 1938-1944 Yıllarında Türk Parasında Değer Düşmeleri

Tablo 4: 1938-1945 Döneminde Devlet Gelirleri

Tablo 5: 1938-1944 Yılları Arası Kamu Harcamalarının Güvenlik Sosyal ve Ekonomik Hizmetler Arasında Dağılımı

Tablo 6: Varlık Vergisi Mükelleflerinin Kökenlerine Göre Dağılımı

Tablo 7: Gayrimüslüm Çalışanların Ödeyeceği Vergi Miktarı

Tablo 8: Varlık Vergisine Ait Toplam Sonuçlar

Tablo 9: İstanbul'un Altı İlçesinde Varlık Vergisi İle İlgili Satışlar

Tablo 10: İstanbul İlinde Konuşulan Dile Göre Nüfus

Tablo 11: 1940-1950 arası Dış Ticaret

KAYNAKÇA

- Akar,Rıdvan Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi Ve Çalışma Kampları Belge Yayınları, Mayıs 2000
- Akar,Rıdvan ,Varlık Vergisi Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği, Belge Yayınları, 1992
- Akşin,Sina, Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980, Cem Yayınları, Temmuz 1997
- Aktar, Ayhan,Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları İletişimYayınevi, 2000
- Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, İkinci Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967
- Balkanlı, Ali Osman, Türkiye'de Ekonomik Gelişme ve Kriz 1839-1979,Filiz Kitabevi, Nisan 2002
- Boratav , Korkut , Türkiye İktisat Tarihi, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2003
- Boratav , Korkut , Türkiye'de Devletçilik, Ankara, Savaş Yayınları, 1982
- Cem, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları, İstanbul 1989
- Kafaoğlu, Arslan Başer, Varlık Vergisi Gerçeği Kaynak Yayınları, Şubat 2002
- Kepenek, Yakup Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, Kasım 2000
- Kıpal,Ulaş Türkiye Milli İktisat Tarihi ,Kaynak Yayınları, Şubat 2001
- Küçük Yalçın ,Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998 3. Kitap Tekin Yayınevi, 1987
- Küçük, Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998 1. Kitap Tekin Yayınevi, 1997
- Küçük Yalçın ,Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998 2. Kitap Tekin Yayınevi, 1987
- İlhan, Atilla, Hangi Atatürk, Türkiye İş Bankası Yayınları, Temmuz 2004
- Perinçek, Doğu, Kemalist Cumhuriyet Komintern Belgeleriyle Türkiye, Kaynak Yayınları, Nisan 1994
- Perinçek, Doğu, Kemalist Devrim-1 Teorik Çerçeve, Kaynak Yayınları, Mart 2000

Tezel, S. Yahya, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2002

Timur, Taner, Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946), Ankara, Doğan Yayınları, 1971

Toprak, Zafer. Milli iktisat, milli burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995

Varlık Vergisi Hakkında Kanun, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1942

T.C Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Deniz ERGEÇ'e ait "Milli Burjuvazi Yaratılma Sürecinde Varlık Vergisinin Rolü"
Adlı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim
Dalında Yüksek Lisans Tezi Olarak Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Ertan OKTAY
(Başkan)

Prof. Dr Erişah ARICAN
(Danışman)

Prof. Dr Tiginçe OKTAR
(Üye)